Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет
імені Івана Франка

МУЗЕОЛОГІЯ

Програма курсу для студентів історичного факультету

Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять

Львів
2009

Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет
імені Івана Франка

МУЗЕОЛОГІЯ

Програма курсу для студентів історичного факультету

Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять

Львів
2009

ББК Ч 771я7
УДК 069.01(076.6)

Музеологія. Програма курсу для студентів історичного факультету. Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять. – Львів: "Тріада плюс", 2009. – 72 с.

Укладачі

Дудяк Олег Анатолійович – кандидат історичних наук, асистент
Файда Олег Васильович – кандидат історичних наук, асистент

Відповідальний за випуск

Войтович Леонтій Вікторович – доктор історичних наук, професор

Рецензенти:

Шиян Раїса Василівна – кандидат історичних наук, доцент
Мисюга Богдан Васильович – кандидат мистецтвознавства, зав. відділом експозиційної та культурно-освітньої роботи Національного музею у Львові ім. А.Шептицького

Друкується за ухвалою
Вченої ради історичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка
(протокол № 4 від 19 листопада 2008 р.)

© Дудяк О.А, 2009,
Файда О.В, 2009

ВСТУП

У сучасних суспільствах, які динамічно розвиваються в умовах глобалізації, зростають вимоги до соціальних інститутів, які сприяють гармонійному розвитку людини, передачі наступним поколінням всього накопиченого попередньо досвіду людства. Одним з таких інститутів є музеї, в яких зберігаються творіння розуму і праці багатьох людських поколінь. Проте музеї не можуть успішно розвиватися в сучасних умовах без теоретичного опрацювання і узагальнення практичного досвіду, накопиченого у музейній справі попередніми поколіннями, без постійної підготовки і удосконалення музейних кадрів. Цим займається така спеціальна наукова дисципліна як музеологія (музеєзнавство у вітчизняній традиції).

Музеологія пройшла доволі довгий і складний шлях свого становлення і виразних рис наукової дисципліни стала набувати лише з другої половини XX ст. На думку голландського музеолога Петера Ван Менша, історію цієї наукової дисципліни можна описати як процес її емансипації від пізнавальних орієнтацій та методології профілюючих в музеях наук (залежно від профілю музею там домінували методи пізнання, методологія та підходи тієї чи іншої наукової дисципліни: в історичних музеях – історія, в мистецьких – історія мистецтва, в природничих – біологія і т.д.)[1]. Чеський дослідник Збинек Странський у цьому процесі виділяє три етапи: (1) донауковий, (2) емпірично-дескриптивний, (3) теоретично-синтетичний. Петер ван Менш наголошує, що процес емансипації музеології і становлення її як наукової дисципліни був тісно пов'язаний з професіоналізацією музейної роботи, тобто і з ґрунтовною теоретичною і практичною підготовкою музейних працівників. Для цього на VIII Генеральній конференції Міжнародної ради музеїв (ICOM – International Council of Museums) в Німеччині у 1968 р. було схвалено утворення Міжнародного комітету з підготовки персоналу (*ICTOP – International Committee for the Training of Personnel*). Уже на першому засіданні цього Комітету метою його діяльності було проголошено прагнення домогтися визнання університетами і іншими установами музеології як академічної дисципліни і сформулювати міжнародно визнані базову програму (силабус) і кваліфікаційні стандарти підготовки музейних працівників[2].

---

[1] *Mensch, van P.* Towards a methodology of museology. The museology discourse. (PhD thesis, University of Zagreb, 1992). [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://www.muuseum.ee/et/erialane_areng/museoloogiaalane_ki/ingliskeelne_kirjand/p_van_mensch_towar/>

[2] *Boylan P.J.* The training of museum personnel: a major concern of ICOM and of UNESCO for forty years [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://ictop.f2.fhtw-berlin.de/content/view/34/56/>

За ініціативою Міжнародного комітету з підготовки персоналу при ІКОМ було створено Підготовчу секцію (Training Unit), представник якої, Йвон Оддон (Yvonne Oddon) у співпраці з Джорджем-Генрі Рів'єром (Georges-Henri Riviere) до червня 1971 р. розробив проект базової програми для підготовки музейних працівників (basic syllabus). Після доопрацювання цього проекту на засіданні ІСТОР і внесення незначних правок цей проект було схвалено на IX Генеральній конференції ІСОМ (серпень–вересень 1971 р.) як Базову Програму ІСОМ (ICOM Basic Syllabus)[3]. Упродовж десятиліть до цієї програми було внесено лише незначні поправки, і вона досі залишається чинною.

Отже, у другій половині XX ст. музеологія отримала визнання як наукова і навчальна дисципліна і її було запроваджено у навчальні програми багатьох університетів світу. В Україні вона викладається як нормативний курс "Музеєзнавство" на історичних факультетах.

Головне завдання курсу полягає в тому, щоб познайомити майбутніх істориків з етапами становлення музеології як наукової та навчальної дисципліни, історією виникнення та розвитку найвідоміших музеїв світу, України та рідного краю, а також з видами музейної роботи.

Упродовж викладання нормативного курсу "Музеологія" у вищих навчальних закладах України вітчизняними фахівцями було розроблено навчальні програми з цього предмету, які не втратили своєї актуальності і нині. Проте з розвитком музеології відкриваються нові аспекти у музейній сфері, і виникає потреба існуючі навчальні програми певним чином відкорегувати, щоб вони відповідали найновішим здобуткам у цій царині людського знання. У процесі розробки програми нормативного курсу та рекомендацій для проведення семінарських занять автори-укладачі опиралися на розроблену членами Підготовчої секції при ІКОМ – Базову Програму ІКОМ (ICOM Basic Syllabus).

***

Курс "Музеологія" вивчають студенти II курсу (спеціальність – історія) та IV курсу (спеціальність – архівознавство) історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Мета семінарських занять – ґрунтуючись на здобутках сучасної музеології, допомогти поглибити знання ключових теоретико-методологічних засад науки про музей та музейну справу. При підготовці до занять студенти-історики самостійно опрацьовують дослідницьку та джерельну лі-

[3] *Boylan P.J.* The training of museum personnel: a major concern of ICOM and of UNESCO for forty years [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://ictop.f2.fhtw-berlin.de/content/view/34/56/>.

тературу, вчаться аналізувати теоретичні питання музеології, давати оцінку процесам формування т.зв. "музейного" ставлення людини до дійсності в різні епохи її історії, намагаються на підставі опрацьованого матеріалу робити власні висновки.

Пропонована тематика семінарських занять охоплює як питання теорії музеології так й історію музейництва у світі та в Україні, що особливо актуально у справі підготовки майбутніх істориків. До кожної теми подано списки літератури та джерел. Увага акцентується на дослідженнях вчених з країн Центрально-Східної Європи, оскільки наукові школи саме цього регіону тримають пальму першості в музеєзнавчих дослідженнях. Разом з тим автори-укладачі не обійшли увагою праці західноєвропейських авторів з цієї проблематики, а також офіційні документи в царині музейництва, що їх видають міжнародні та національна організації. При вивчені теми про історію музейної справи в Україні студентам пропонується залучити до вивчення чималий масив нової дослідницької літератури, що з'явилася в останні два десятиліття. До списків здебільшого входять дослідження, які є в бібліотеках м.Львова або ж знаходяться в загальному доступі в мережі Інтернет. У виданні також вміщенно додатки – чинна редакція Закону України "Про музеї та музейну справу" та витяги з "Інструкції з музейного обліку, зберігання та використання пам'яток державної частини музейного фонду України" (від 25 жовтня 2007 р.)[4], покликані допомогти студенту докладніше з'ясувати особливості вітчизняного законодавства у галузі музейної справи та вимоги, які ставляться органами влади до роботи із музейними пам'ятками.

Методичні поради та роз'яснення окремих аспектів тієї чи іншої теми, окрім формування загального уявлення про ту чи іншу проблему, насамперед покликані допомогти студентам зорієнтуватися в поглядах, які побутують в сучасній музеєзнавчій літературі, вмінні зіставляти підходи різних авторів до тих чи інших питань музеології.

[4] Існує також давніший за часом проект інструкції, див.: Інструкція з обліку, охорони і зберігання музейних предметів і колекцій державної частини музейного фонду України. К., 2003.

ПРОГРАМА КУРСУ "МУЗЕОЛОГІЯ"

Тема 1. **Музеологія як наукова та навчальна дисципліна.**

Предмет, об'єкт музеології та її місце в системі наук. Етапи становлення музеології як наукової та навчальної дисципліни. Структура музеології, її понятійний апарат та ключові поняття. Нормативно–правова база розвитку музейної справи в Україні. Навчальна література з музеології. Музейна періодика.

Тема 2. **Історія музейної справи у світі.**

Періодизація історії музейної справи у світі. Найдавніше збирання старожитностей в державах Стародавнього Сходу та Античній Греції. Розвиток та характер колекціонування у Давньому Римі. Особливості накопичення культурних цінностей у середньовічній Європі та Азії.

Європейське Відродження та його вплив на розвиток колекціонування. Колекціонування античних старожитностей гуманістами. Студіола, антикварії, кунсткамери та галереї європейської знаті. Формування природничо-наукових збірок.

Вплив ідеології Просвітництва на виникнення ідеї публічного музею. Наукові товариства та їхня роль у формуванні громадських колекцій. Придворні представницькі збірки. Поява перших публічних музеїв.

Виникнення музеїв сучасного типу у Європі та Північній Америці. Вплив диференціації наукових знань на появу нових видів музеїв. Виникнення національних та міжнародних музейних асоціацій та їхня роль у розвитку музейної справи. Вплив європейського та американського музейництва на формування музеїв сучасного типу в Азії та Африці.

Головні тенденції у розвитку світового музейництва у другій половині XX ст.–поч. XXI ст. Формування мережі міжнародних музейних організацій та їхні функції. Екомузеї. Інтегрований музей та "нова музеологія".

Визначні музеї сучасності. Британський музей. Ермітаж. Лувр. Національний музей живопису і скульптури Прадо. Метрополітен-музей. Стара мюнхенська пінакотека.

Тема. 3. **Музейна справа в Україні: історія становлення.**

Поява перших музеїв на півдні України. Виникнення та функціонування університетських музеїв. Музейна справа на Наддніпрянщині у другій половині XIX–на початку XX ст. (історичні, художні, природничі музеї, музеї при громадських та наукових установах). Становлення музейної справи на західноукраїнських теренах (до початку XX ст.).

Значення меценатів у становленні українського музейництва XIX–ночатку XX ст.

Музейна справа та музеї України в час Національної революції (1917–1920). Пограбування українських музеїв більшовицькою владою. Національне музейництво в часи українізації (1920-ті роки). Репресії проти музейних працівників у 1930-х. рр. Музеї України під час Другої світової війни (1939–1945 рр.). Музей-архів переходової доби. Повоєнний розвиток музеїв та науки про музеї. Розвиток музейної справи в Україні (кінець 1950-х–1980-ті рр.). Музеологія та музейна справа в Україні на сучасному етапі.

Культурні цінності України в зарубіжних музеях. Питання реституції національних музейних цінностей у XX–на початку XXI ст.: проекти та їхня реалізація.

Провідні музеї України. Львівський історичний музей. Національний музей історії України. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.Яворницького. Національний музей у Львові. Чільні музеї краю.

Тема 4. **Музей як соціокультурний інститут.**

Виникнення та формування поняття *музей.* Класифікація музеїв за профілями та типами. Соціальні функції музеїв. Сучасна музейна мережа в Україні та перспективи її розвитку. Історія будівництва та основні принципи проектування музейних будівель.

Тема 5. **Музей як науково-дослідницька установа.**

Завдання та основні напрямки науково-дослідної діяльності музеїв. Планування і організація науково-дослідної та методичної роботи. Науково-інформаційна та науково-організаційна діяльність музеїв. Підготовка і видання результатів наукових досліджень музеїв.

Тема 6. **Фонди музею. Музейний предмет. Основні напрямки фондової роботи.**

Дискусії щодо змісту терміну "фонди музею" в музеологічній літературі. Фондова робота. Музейний предмет. Цінність музейного предмету: типові, унікальні та рідкісні музейні предмети. Музейна колекція. Нематеріальна спадщина людства та її музеєфікація. Способи організації музейних фондів у науковій літературі.

Джерела комплектування фондів музею. Відбір предметів музейного значення. Вивчення музейних предметів, їхня класифікація та систематизація. Облік фондів музею, облікова документація. Зберігання музейних фондів: режим збереження фондів, консервація, реставрація, пакування, транспортування. Організація фондосховища.

Тема 7. **Музейна експозиція.**

Музейна експозиція – основна форма музейної комунікації. Огляд основних понять. Принципи та методи побудови експозицій. Експозиційні матеріали. Експозиційні комплекси. Етикетаж та його види. Наукове проектування експозиції. Основні етапи художнього проектування експозицій.

Тема 8. **Культурно-освітня діяльність музеїв.**

Від виховної та науково-просвітницької роботи до культурно-освітньої діяльності. Екскурсія: підготовка та проведення. Інші форми культурно-освітньої діяльності. Музейна аудиторія. Музейна педагогіка.

Тема 9. **Музейний менеджмент і маркетинг.**

Музейний менеджмент, як один з видів менеджменту неприбуткових організацій. Механізм перспективного планування розвитку музею. Фандрейзинг як одне із джерел формування бюджету. Формування зв'язків музею із громадськістю. Музейний маркетинг. Пропозиція музеїв на ринку послуг. Вивчення музейної аудиторії.

ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ ТА ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ "МУЗЕОЛОГІЯ"

1. *Бабарицька В.* Екскурсознавство і музеєзнавство: Навч. посібник / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. К., 2007.
2. *Бондар М.М., Мезенцева Г.Г., Славін Л.М.* Нариси музейної справи. К., 1959.
3. *Вайдахер Ф.* Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім. В.Лозинський, О.Лянг, Х.Назаркевич. Львів, 2005.
4. *Власюк Г.М., Зосимович О.Ю., Хададова М.В.* Музеєзнавство та архівна справа: Навч.-метод. посібн. Житомир, 2006.
5. *Гайда Л.А.* Музеєзнавство в закладах освіти: Навч.-метод. посіб / Кіровоград. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. В. Сухомлинського. Кіровоград, 2006.
6. *Горішевський П., Дейнега М., Ковалів М.* Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Івано-Франківськ, 2005.
7. Краткий словарь музейных терминов. Москва, 1974.
8. *Мезенцева Г.Г.* Музеєзнавство (на матеріалах музеїв УРСР) / За ред. С.М.Чайковського. К., 1980.
9. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учебное пособие для вузов по специальности "История" / Под. ред. К. Левыкина, В. Хербста. Москва, 1988.
10. Музейные термины. Терминологические проблемы музееведения (Музейные термины). Сб. научн. трудов Центрального музея революции СССР. Москва, 1986.
11. Музеология как научная дисциплина. Учебно-методическое пособие / Автор-составитель А.В. Майоров. Санкт-Петербург, 2005.
12. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: Навч. посібн. / П.Горішевський, М.Ковалів, В.Мельник, С.Оришко. Івано-Франківськ, 2005.
13. *Піддубний І.А.* Основи музеєзнавства. Конспект лекцій. Чернівці, 2002.
14. Российская музейная энциклопедия / Редкол.: В.Л.Янин и др. Москва, 2001. Т.1–2.
15. *Рутинський М.Й., Стецюк О.В.* Музеєзнавство: Навч. посібн. К., 2008.
16. *Свєнціцький І.* Про музеї та музейництво. Нариси і замітки. Львів, 1920.
17. *Сотникова С.* Музеология: Пособие для вузов. Москва, 2004.

18. *Тельчаров А.Д.* Основы музейного дела: Учебн. пособ. Москва, 2005.

19. *Шиян Р.* Програма курсу "Музеєзнавство". Львів, 2002.

20. *Шляхтина Л.* Основы музейного дела: Теория и практика. Учебное пособие. Москва, 2005.

21. *Шляхтина Л., Фокин С.В.* Основы музейного дела: Учебное пособие. Санкт-Петербург, 2000.

22. *Шмит Ф.И.* Исторические, этнографические, художественные музеи. Очерк истории и теории музейного дела. Харьков, 1919.

23. *Юренева Т.Ю.* Музееведение: Учебник для высшей школы. Москва, 2003. 1-е изд.; Москва, 2004. 2-е изд.; Москва, 2006. 3-е изд.

24. *Якубовський В.І.* Музеєзнавство. Навчальний посібник-практикум. Кам'янець-Подільський, 2006.

Мультимедійні матеріали до курсу

Фільм "Лувр" (Louvre: la visite) реж.: Charles Nemes; вир-во: Le musée du Louvre, La Réunion des Musées Nationaux et Montparnasse Productions, 1998.

Фільм "Ермітаж. Документальний цикл" (Эрмитаж. Документальный цикл) реж.-пост : В.Венедиктов; вир-во: Государственный Эрмитаж, к/к "Коллекция 1992", т/к "Останкино", 1994.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1.

МУЗЕОЛОГІЯ ЯК НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

1. Основні віхи становлення музеології як наукової та навчальної дисципліни.
2. Предмет, об'єкт музеології та її місце в системі наук.
3. Структура музеології, її понятійний апарат та ключові поняття.
4. Нормативно-правова база музейної справи в Україні.

Теми індивідуальних завдань:

1. Музеологічні дискусії 1960–1970-х років та їхній вплив на становлення теоретичної музеології.
2. Кодекс музейної етики від ICOM – базові принципи професійної етики музейного працівника.

Рекомендована література

1. *Вагенсберг Дж.* Основные принципы современного научного музееведения. [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://www.cultivate.ru/mag/-issue2/museology.asp>
2. Закон України "Про музеї та музейну справу"// Відомості Верховної Ради. 1995. №25.
3. Закон України "Про охорону культурної спадщини"// Відомості Верховної Ради. 2000. №39.
4. *Кепін Д.В.* Історія формування музеєзнавства як наукової дисципліни у Європі // Праці центру пам'яткознавства. К., 2003. Вип.5.
5. *Климишин О.С.* Кодекс музейної етики від ICOM // Наукові записки Державного природничого музею. 2007. 23.
6. *Куделко С., Морозов Л.* В мире исторических вещей: К проблеме преподавания курса "Музеевединие" в университете // Советский музей. 1987. №2.
7. Культурна спадщина України: Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища. Збірник офіційних документів. / Відп. ред. М.В.Гарник. К., 2002.
8. *Недков С.* .Музеи и музеология. София, 1998. [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://www.build.bg/bg/gallery/simeonnedkov/bg_museology.htm>.
9. *Разгон А.М.* Место музееведения в системе наук // Музей и современность: Сб. науч. тр. Москва, 1986.

10. *Ривьер Ж.А.* Эволюционное определение экомузея // Museum. 1985. №148.

11. *Сотникова С.И.* Музеология как междисциплинарное знание // Музейные фонды и экспозиция в научно-образовательном процессе: Материалы Всероссийской научной конференции. Томск, 18-20 марта 2002 г. / Отв. ред. Э.И.Черняк. Томск, 2002.

12. *Странский З.* Понимание музееведения // Музееведение. Музеи мира. Москва, 1991.

13. *Шола Т.* Предмет и особенности музеологии // Museum. 1987. №153.

14. *Шрайнер К.* Предмет исследования музееведения и происхождение дисциплины // Музееведение. Музеи мира. Москва, 1991.

15. *Boylan P.J.* The training of museum personnel: a major concern of ICOM and of UNESCO for forty years [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://ictop.f2.fhtw-herlin.de/content/view/34/56/>.

16. *Peter van Mensch.* Towards a methodology of museology. The museology discourse. (PhD thesis, University of Zagreb, 1992). [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: http://www.muuseum.ee/et/erialane_areng/museoloogiaalane_ki/ingliskeelne_kirjand/p_van_mensch_towar/>

17. The problem of museology. [Цит. 2008, 20 серпня].– Доступний з: <http://www.utoronto.ca/mouseia/course2/Museum2.pdf>.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Запропонована тема є вступною до вивчення курсу. Включені до неї питання розробляються такою галуззю музеології як теоретична музеологія. На думку окремих сучасних дослідників теоретична музеологія бере свій початок із середини XVI ст., коли світ побачила видана у Мюнхені в 1565 р. робота бельгійського лікаря Самуеля Квіккеберга "Назва або титул обширного театру..." (Inscriptiones vel tituli theatri amplissimi...). Із цього часу вона пройшла доволі складний шлях свого становлення, в якому відомий чеський музеолог Збинек Странський виділяє три етапи: (1) донауковий, (2) емпірично-дескриптивний, (3) теоретично-синтетичний.

У процесі засвоєння цього питання студентам необхідно усвідомити відмінності між збиранням і колекціонуванням старожитностей, початки якого відносять до періоду неоліту, або й пізнього палеоліту, та теоретичним осмисленням цього явища. Як свідчить історичний досвід людства між появою якогось явища в суспільстві та його осмисленням проходить певний час. Не є винятком і музеологічна сфера. Також студентам необхідно, опрацювавши рекомендовану літературу, звернути

увагу на особливості розвитку музеології на кожному з окреслених етапів та з'ясувати ті фактори, які стимулювали виділення музеології з лона профілюючих в музеях дисциплін та формування власного предмету дослідження і понятійного апарату.

Однією з центральних проблем теоретичної музеології є визначення предмета, об'єкта музеології та формування уніфікованої термінології. Як вважають дослідники, об'єкт дослідження (реальність, на яку спрямовано пізнавальні зусилля) є завжди загальним і може вивчатися різними науками. Так, музейна сфера, музей є об'єктами дослідження не лише музеології, але й історії, культурології, філософії та інших гуманітарних наук. У той же час предмет будь-якої науки завжди специфічний, властивий лише даній науковій дисципліні.

Студентам варто звернути увагу на те, що у сучасній музеології дослідники виділяють декілька підходів до визначення її предмету– *інституційний, предметний і комплексний.* Представники інституційного підходу вважають, що предмет музеєзнавства – це музей, як соціокультурний інститут. При цьому частина з них обмежує предмет музеєм і його функціями, а інша – трактує предмет ширше, включаючи в нього всю музейну справу. Поширення інституційного підходу вплинуло на визначення музеології, сформульоване ІКОМ: "Музеологія – це наука про музеї".

Прихильники предметного підходу вважають, що предметом музеєзнавства є музейний предмет як феномен і причини, що породили музей. Зокрема, німецький дослідник К.Шрайнер визначив музеєзнавство як *науку про збирання, збереження, вивчення і використання музейних об'єктів.*

Представник комплексного підходу З. Странський визначив предметом музеєзнавства *"специфічне ставлення людини до дійсності, яке об'єктивується в історії в різних формах, і яке є виразом і складовою частиною систем пам'яті".* Саме цей підхід здобув у сучасній європейській музеології більшість прихильників.

У ході роботи над цим теоретичним питанням студентам необхідно зрозуміти різницю між предметом та об'єктом музеології, а також відмінностями у трактуванні предмету музеології представниками різних методологічних підходів. Адже від ставлення автора до визначення предмету музеології залежить в кінцевому результаті прийнятна для нього дефініція музеології як галузі людського знання.

Музеологія, як і будь-яка наукова дисципліна, є системою знань, тому має певну структуру. До її визначення існують різні підходи. При підготовці до семінарського заняття студентам слід проаналізувати

найпоширеніші з них. Зокрема підхід, запропонований відомим австрійським музеологом Фрідріхом Вайдахером. Він виділяє окрему наукову дисципліну, котра займається всіма виявами музеальності, і називає її *загальною музеологією*. У її структурі він виділяє такі галузі: *метамузеологія*, *історична музеологія*, *теоретична музеологія*, *прикладна музеологія*. Студентам потрібно проаналізувати кожну з цих галузей і порівняти з структурою музеології, прийнятою у вітчизняній традиції, виділяючи спільні та відмінні риси.

Важливою ознакою становлення музеології було формування уніфікованої термінології. Цей процес особливо інтенсивно розвивався в останні десятиліття XX ст., коли над цією проблемою працював створений Міжнародною радою музеїв комітет для розгляду теоретичних питань музеології – Міжнародний комітет з музеології (ІКОФОМ). Члени саме цього комітету розробили і опублікували у 1986 р. на двадцяти мовах універсальний музеологічний словник – "Dictionarium museologicum" (Будапешт, 1986 р.). Студентам рекомендується готуючись до семінарського заняття ознайомитися з запропонованою музеологічною довідковою літературою і проаналізувати ключові поняття музеології (зокрема такі: *музейний предмет, музейна справа, музеєфікація, експонат, музеальність* і т. д.).

Опрацьовуючи нормативну базу музейної справи в Україні студентам необхідно насамперед ознайомитися з законом України "Про музеї та музейну справу", який лежить в основі діяльності музеїв усіх форм власності, а також іншими нормативно-правовими актами, які регулюють музейну сферу в Україні. При цьому особливу увагу необхідно звернути на визначення в законі такого базового поняття як Музейний фонд України, передбачені ним шляхи його поповнення та виділені профілі музеїв.

Тема 2.

ІСТОРІЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ У СВІТІ

Заняття №1

1. Проблема періодизації історії музейної справи
2. Найдавніше збиральництво старожитностей та зародження колекціонування в державах Стародавнього Сходу, Античній Греції та Давньому Римі.
3. Основні центри накопичення культурних цінностей у середньовічній Європі та Азії
4. Епоха Відродження та її вплив на розвиток європейського колекціонування. Формування князівських, папських та бюргерських колекцій.

Заняття №2

1. Ідеологія Просвітництва та виникнення музеїв сучасного типу.
2. Поширення та диференціація музеїв у світі у XIX–першій половині XX ст. Виникнення національних та міжнародних музейних організацій.
3. Світове музейництво у другій полов. XX–поч. XXI ст. Виникнення та формування провідних міжнародних музейних організацій.

Теми індивідуальних завдань:

1. Великі географічні відкриття та їхній вплив на розвиток європейського колекціонування.
2. Природничо-наукові колекції XVI–XVII ст. та їхня роль у розвитку природничих наук.
3. Епоха романтизму та формування національних музеїв.

Рекомендована література

1. *Арнольд-Форстер К.* Развивать чувство кризиса: Новый взгляд на университетские коллекции в Великобритании // Museum. № 207.

2. Британский музей. Лондон: Альбом / Автор-состав. Б.И.Ривкин. Москва, 1980.

3. *Грицкевич В.П.* История музейного дела до конца XVIII в.: В 2-х ч. СПб., 2001.

4. *Жигульский З.* Музеи мира: Введение в музееведение. Москва, 1989.

5. *Зейдевитц Р., Зейдевитц М.* Дрезденская галерея. Москва, 1965.

6. *Итс Р.Ф.* Кунсткамера. Ленинград, 1989.

7. *Калугина Т.П.* Истоки культурно-коммуникативной функции экспозиции художественного музея // Музееведение: Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности. Москва, 1989.

8. *Калугина Т.П.* Художественный музей как феномен культуры. Санкт-Петербург, 2001.

9. *Кончин Е.В.* Сохранённые сокровища. О спасении художественных ценностей в годы Великой Отечественной войны. Москва, 1985.

10. Лувр. Шедевры мировой живописи в вашем доме. Москва, 2003.

11. Музеи Ватикана. Рим / Сост. альбома и автор текста З.Борисова. Москва, 1974.

12. Музей Метрополитен. Нью-Йорк.: Альбом / Автор-состав. В.А.Суслов. Москва, 1983.

13. Музей Прадо. Мадрид / Сост. альбома и автор текста К.Малицкая. Москва, 1971.

14. *Омельченко Ю. А.* Домузейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей. [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://archaeology.kiev.ua/pub/omelchenko.htm>

15. *Семененко Т.П.* Экомузеи Франции: Новые тенденции в развитии музейной идеологии // Музейное дело: Музей–культура–общество. Москва, 1992.

16. Сокровища Британского музея. Москва, 1984.

17. *Степанова О.* В музеях світу. К., 2004.

18. *Юренева Т.Ю.* Музей в мировой культуре. Москва, 2003.

19. Эрмитаж. История и коллекции. Ленинград, 1981.

20. *Hudson K.* A social history of museums: What the visitor thought. London, 1975.

21. ICOM. – Доступний з: <http://icom.museum/centre.html>

22. Museums of the World. Munchen, 1992.

23. The New Museology / Ed. by Vergo P. London, 1989.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Сучасний стан та перспективи розвитку музейної справи в Україні можна зрозуміти, лише детально вивчивши історію цього феномену у світовому контексті. Історією музейної справи займається спеціальна галузь музеології – ***історична музеологія.*** Її завдання полягає у виявленні та вивченні причин та початків музейного ставлення людини до дійсності та різних форм, яких набувало це ставлення впродовж попередніх епох аж до сучасності. Студентам, які починають вивчати історію музейної справи, рекомендуємо звернути увагу на зауваження відомо-

го західноєвропейського музеолога Ф.Вайдахера щодо нетотожності історії музейної справи з історією розвитку музею як інституції. Він вважає, що історія музею – це, по суті, опис конкретної форми вияву інституції в межах відповідного відрізку часу і при такому підході неможливо пояснити феномен музею. Тому потрібно глянути на історію музейності ширше, з розглядом всіх форм музейного явища.

Підготовку до семінарського заняття рекомендуємо студентам розпочати з ознайомлення з різними підходами до періодизації історії музейного явища. Встановлення основних хронологічних етапів розвитку цього явища дозволяє виділити певні закономірності у його становленні, а відтак сприяє поглибленню наших знань у цій сфері.

На сьогоднішній день не існує єдино визнаної періодизації історії музейної справи. Дослідники пропонують різні підходи до вирішення цієї проблеми. Зокрема, Ф.Вайдахер запропонував власний погляд на розвиток музейної справи у світі. В його основу він поклав час першої однозначної появи такої інституції як музей і систематизував усі попередні підтвердження про збиральницьку діяльність з урахуванням їх імовірного наближення до музею в сучасному розумінні. На його думку, в історії музейної справи у світі варто виділити такі етапи: (1) *домузейна епоха* (від найперших ознак збирання пам'яток культури у Месопотамії на початку II тис. до н.е. до скарбниць XIV ст.); (2) *протомузейна епоха* (колекції світських та церковних володарів XIV–XVII ст.); (3) *палеомузейна епоха* (колекції бюргерів та перші публічні музеї XVII–XVIII ст.); (4) *мезомузейна епоха* (від виникнення державних музеїв кінця XVIII ст. до першої половини XX ст.); (5) *неомузейна епоха* (від часу закінчення Другої світової війни до сьогоднішнього дня).

У вітчизняній історіографії радянського періоду було вироблено періодизацію історії музейної справи на території СРСР, яка була доволі поширена у музеологічній літературі. Прикладом застосування такої періодизації може слугувати відома робота Г. Мезенцевої "Музеєзнавство", в якій автор історичний шлях розвитку музейної справи в Радянському Союзі поділяє на три етапи: (1) *передісторія музеїв;* (2) *музейна справа в дореволюційній Росії*; (3) *радянське музейне будівництво.*

У сучасній російській музеологічній науці набув поширення підхід, відповідно до якого історію музейної справи на території Росії поділяють на такі етапи: 1) *протомузейний період* (до початку XVIII ст.); 2) *генезу музею як культурної форми* (тут виділяють три підетапи: (а) виникнення музеїв в Росії і адаптація нової культурної форми до російських умов (XVIII ст.); (б) розвиток музею і перетворення його в національну культурну форму (XIX ст.); (в) набуття музеєм статусу

"культурної норми"(1890–1920 рр.); 3) *включення музеїв у вітчизняну культурну традицію* ((а) музеї радянської епохи (1930–1980 рр.); (б) музеї пострадянського часу (1990-ті роки)).

Опрацьовуючи наведені та інші підходи до періодизації історії музейної справи, студенти повинні зрозуміти специфіку становлення музейного явища, як в світі загалом так і в окремих регіонах зокрема.

Вивчаючи появу та становлення музейної справи в державах Стародавнього Сходу та Античній Греції необхідно звернути увагу на мотиви музейної діяльності та форми її прояву у цьому регіоні, а також простежити, які зміни в музейну сферу привнесли римляни. Слід зауважити, що хоча античний світ і не створив музею у звичному для нас розумінні, проте започаткував окремі елементи музейної діяльності, які і досі використовуються в музейній практиці. Тому студентам рекомендується, підсумовуючи античний період у розвитку музейної справи, особливу увагу звернути на ці елементи.

Крах античної цивілізації боляче позначився на збережені старожитностей, було втрачено багато предметів та методів роботи по їх збереженню. Проте нова ранньосередньовічна європейська цивілізація привнесла свої особливості у збирання пам'яток культури, а з її розквітом у наступні століття багато з того, що було втрачено в період варварських королівств, відродилося в епоху Відродження. При підготовці цього питання необхідно зауважити, що середньовічна європейська цивілізація не знала колекціонування у сучасному розумінні цього слова, старожитності та зразки природи накопичувалися у храмових та світських скарбницях безсистемно. Лише наприкінці цієї епохи з'являються ознаки появи цілеспрямованого збиральництва, яке ми ототожнюємо з колекціонуванням. Для повнішого уявлення про особливості європейського середньовічного збиральництва варто його співставити зі збиранням старожитностей у державах Далекого Сходу, зокрема в Китаї та Японії.

Епоха Відродження та Великі географічні відкриття кардинальним чином вплинули на зміну світогляду тогочасної людини, а відтак і на мотиви та напрямки колекціонування. Колекціонування та розвинутий мистецький смак стають необхідною ознакою представників вищих верств спочатку в Італії, а згодом і у всій Західній Європі. Виникають багаті збірки Медичі, Габсбургів, Віттельсбахів. Готуючись до цього питання семінарського заняття, студентам слід звернути увагу на причини поширення колекціонерської пристрасті серед широкого кола світської та духовної знаті, а згодом і заможного міщанства, та проаналізувати наслідки цього явища для розвитку європейського музейництва.

Говорячи про епоху Просвітництва і її вплив на музейну сферу, необхідно підкреслити внесок просвітників в обґрунтування концепції музею, доступного широким колам громадськості, тобто публічного музею. Також, готуючись до цього питання, потрібно з'ясувати різницю між публічним музеєм і придворними та іншими приватними колекціями та простежити, як поширення серед освічених верств європейського населення ідеї публічного музею вплинуло на відкриття для широкого кола громадськості приватних збірок, які з часом переросли у музеї сучасного типу. Студентам-історикам також цікаво буде розглянути вплив Великої Французької революції на поширення публічних музеїв у Європі.

XIX ст. – період інтенсивного розвитку наук, формування нових дисциплін. Цей процес наклав свій відбиток і на музейну сферу. Попри існування ідеї універсального музею, який у своїх експозиціях охоплює всі галузі науки, все більшого розмаху набуває процес диференціації музеїв відповідно до змісту їхніх фондів і домінуючих у них профільних наук. Виникають історичні, етнографічні, краєзнавчі, художні, промислові та інші види музеїв. Готуючись до цього питання, студентам потрібно з'ясувати причини і наслідки цього процесу. Також необхідно звернути увагу на те, що еволюція музейної справи у тогочасній Європі відбувалася під впливом ідей романтизму. Саме під їхньою егідою формується уявлення про нації, їхню культурну самобутність, а значить, і потребу зберегти матеріальні та духовні прояви цієї самобутності. Виникає ідея утворення національних музеїв, які б зафіксували важливі моменти в історичному розвитку тієї чи іншої національної спільноти.

Ідея публічного музею – витвір європейської культури. Саме в останній третині XVIII–XIX ст. вона потрапляє з європейськими переселенцями і колоністами на інші континенти. Досліджуючи це питання, студентам слід простежити спільне та відмінне у ставленні до цієї ідеї носіїв місцевих культур. Особливо рекомендуємо звернути увагу на азійські країни, зокрема на Китай та Японію, де ідея колекціонування мала глибокі історичні корені.

Виникнення музеїв сучасного типу у європейських країнах та США привело до об'єднання музейних працівників спочатку у національні музейні асоціації, а згодом і міжнародні музейні організації. Вивчаючи це питання, студентам годиться звернути увагу на чинники, що вплинули на об'єднання зусиль музейних працівників на національному, а згодом і міжнародному рівнях, та на коло проблем, над розв'язанням яких вони працювали. Із міжнародних організацій рекомендуємо розглянути діяльність Міжнародної музейної служби (ІМО–

International Museums Office), яку було створено у 1925 р. при Міжнародному інституті інтелектуального співробітництва, який перебував у структурі Комітету з інтелектуальних зв'язків Ліги Націй.

Друга половина XX ст. у розвитку музеології займає особливе місце. Саме у цей час ця галузь людського знання набуває своїх сучасних рис. У становленні музейної справи в світі у цей період важливу роль відіграли міжнародні музейні організації, зокрема Відділ музеїв (тепер – Відділення культурної спадщини), заснований у 1946 р. в структурі Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародна рада музеїв (ICOM – International Council of Museums), Міжнародний комітет з підготовки персоналу (*ICTOP – International Committee for the Training of Personnel*), Міжнародний Комітету з музеології (International Committee for Museology – ICOFOM) та низка інших. Тому рекомендуємо студентам для глибшого розуміння процесу розвитку музеології у цей період звернути увагу на формування та діяльність цих організацій, оскільки саме в їх лоні вироблялися основні підходи до вирішення посталих в музеологічній сфері проблем. Також слід проаналізувати зміст і напрями музеологічних дискусій другої половини **XX** ст. і їхній вплив на становлення музеології як наукової та навчальної дисципліни, на переоцінку призначення і ролі музеїв у сучасному світі (ідеологія общинного музею, концепція екомузею) та, як наслідок цих дискусій – виникнення нових напрямків у самій музеології ("нова музеологія").

Тема 3.

МУЗЕЙНА СПРАВА ТА МУЗЕЄЗНАВСТВО В УКРАЇНІ

Заняття 1. Становлення українського національного музейництва та його трагедія (кінець 1910–перша половина 1930-х рр.)

1. Музейна справа в час Української революції (1917–1921 рр.).
2. Музейництво в УСРР в 1920-х рр.
3. Продаж та нищення радянським режимом культурних цінностей з українських музеїв. Переміщення пам'яток українського народу до російських музеїв (1920–1930 рр.).
4. Репресії проти українського музейництва наприкінці 1920-х–у 1930-х рр.

Заняття 2. Головні віхи в розвитку музейної справи в УРСР в 1940–1980-х рр.

1. Евакуація українських музейних фондів у східні регіони Радянського Союзу на початку Другої світової війни.
2. Політика німецьких окупаційних властей стосовно вітчизняних музеїв.
3. Повоєнна відбудова музейної мережі України.
4. Мережа державних музеїв УРСР (1950–1980-ті рр.): головні напрямки діяльності.
5. Становлення громадського музейного руху.

Теми індивідуальних завдань:

1. Питання реституції національних пам'яток в Україну: досвід та перспективи
2. Виникнення нових музеїв в Україні в час перебудови та у перші роки незалежності
3. Українське музейництво у міжнародному контексті

Рекомендована література

1. *Акуленко В.* Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990 рр.). К., 1991.

2. *Акуленко В.* Охорона пам'яток культури в Українській РСР (1922–1929рр.) // Український історичний журнал. 1972. №6.

3. *Білокінь С.* Зізнання С.Глеваського про грабування української культурної спадщини за більшовиків. [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://www.heritage.com.ua/spadshina/istorija/index.php?id=66>.

4. *Білокінь С.* Перший том "Українського музею" (1927) // Український музей. Зб. 1. Репринтне перевидання [книжки] 1927 року. К., 2007.

5. *Білокінь С.* Репресії проти музейників у ряду різних типів терору // Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття. К.: Златограф, 2004.

6. *Білокінь С.* Федір Ернст // Пам'ятки України. 1985. №2.

7. *Білокінь С.* Федір Людвігович Ернст: Бібліографічний покажчик. Суми, 1987.

8. *Білокінь С.* Щоденник Федора Ернста про діяльність Ґосторґу та пограбування українських музеїв // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Число 8-9. Част. 2. К., 2002 (= Збірка наукових праць на пошану [...] Я.І.Дзири).

9. *Біляшівський М.Ф.* Наші національні скарби. К., 1918.

10. *Буланий І.Т. Явтушенко І.Г.* Громадські музеї України: Історія, досвід, проблеми. К., 1979.

11. *Буланый И.Т., Явтушенко И.Г* Народные сокровищницы: О деятельности народных музеев Украинской ССР. К., 1984.

12. *Ванцак Б., Супруненко О.* Подвижники українського музейництва. Полтава, 1995.

13. *Верезомська С.Ж.* Ф.Ернст у пам'яткоохоронному русі України 1917–1933 рр. Автореф. ... канд.іст.наук. Харків, 2005

14. *Верезомська С.Ж.* Ф.Ернст у музейному будівництві України // Історична пам'ять. Полтава, 2004. №1.

15. *Верезомська С.Ж.* Ф.Ернст як музейний працівник // Тези інтернет-конференції "Україна наукова-2003", Дніпропетровськ–Черкаси, 2003.

16. *Войналович В.А., Данилюк Ю.З.* Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в 60–80-х роках // Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР / Інститут історії АН УРСР. К., 1989. Ч.IV.

17. *Геврик Т.* Втрачені архітектурні пам'ятки. Вид. 4 // Бібліотека журналу "Пам'ятки України". Кн. 10. Нью-Йорк–К., 1991.

18. *Гирич І.* Архів-музей переходової доби // Старожитності. 1992. №1.

19. *Гіляров С.* Новознайдений твір Кранаха в Музеї мистецтва ВУАН. К., 1929.

20. *Грімстед П.К., Боряк Г.* Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. Львів, 1992 (також у: Пам'ятки України: історія та культура. 1994. Ч. 3–6).

21. *Грушевський М.* Збереження та дослідження побутового й фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна. 1925. Кн.5.

22. *Данилюк Ю.З.* Розвиток громадських ініціатив по збереженню історико-культурної спадщини в 60–80-х роках // Охорона, використ-

тання та пропагада пам'яток історії та культури в Українській РСР / Інститут історії АН УРСР. К., 1989. Ч. IV.

23. Державні історико-культурні заповідники УСРР. Харків, 1932.

24. *Дубровський В.В.* Музеї на Україні. Харків, 1929.

25. *Дубровський В.В.* Охорона пам'яток культури в УСРР // Охорона пам'яток культури на Україні. Харків, 1927. Зб.1.

26. *Дубровський В.В.* Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні. К., 1927.

27. *Ернст Ф.Л.* Справа охорони пам'ятників мистецтва та старовини в Києві // Збірник секції мистецтв. К., 1921. Вип.1.

28. *Ернст Ф.Л.* Художественные сокровища Киева, пострадавшие в 1918 г. К., 1918.

29. *Жуков Ю.Н.* Операция "Эрмитаж". Опыт историко-архивного исследования. Москва, 1993.

30. *Жуков Ю.*Н. Становление и деятельность органов охраны памятников истории и культуры. 1917–1920. Москва, 1989.

31. З досвіду роботи музеїв УРСР. К., 1961. Вип.2.

32. *Закс А.Б.* Первая Всероссийская музейная конференция // Музейное дело в СССР. Вып. 14. Москва, 1979.

33. *Закс А.Б.* Речь А.В.Луначарского на конференции по делам музеев // Археографический ежегодник. 1976. Москва, 1977.

34. *Заремба С.* Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. К., 1995.

35. *Іванов Ю.* Гілярови – на всі часи. Історія одного родоводу // Дзеркало тижня. №26 (554) 9–15 липня 2005.

36. *Коваль М.В.* Преступления фашистов против культуры украинского народа // Немецко-фашистский оккупационный режим (1941–1945 гг.). Москва, 1965.

37. *Кот С.* З історії повернення українських культурних цінностей з Росії // Історія України: маловідомі імена, події, факти (Зб. статей). К., 2001. Вип.10.

38. *Кот С.І.* Нові документи про долю культурних цінностей, переданих з музеїв РСФРР на Україну // Український археографічний щорічник. Нова серія. Вип.2. К., 1993.

39. *Кот С.* Первый на Украине (К образованию всеукраинского комитета охраны памятников искусства и старины) // Историческое краеведение в СССР. Вопросы теории и практики. Сб. Науч. статей. К., 1991.

40. *Кот С.І.* Проблема повернення в Україну культурних цінностей у контексті історії та права. Українські культурні втрати за радянського часу // Розбудова держави. 1995. Ч. 10–12; 1996. Ч. 1,3 та ін.

41. *Кот С., Нестуля О.* Українські культурні цінності в Росії: перша спроба повернення 1917–1918рр. / НАН України. К.,1996.

42. *Кот С.* Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження. К., 1998.

43. *Кролевець С.* Хранителі // Дзеркало тижня. №42 (621). 4–10 Листопада 2006 р.

44. *Крук О. І.* Розвиток музейної справи в Україні (кінець 1950-х–1980-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Каразіна. Харків, 2000.

45. *Крук О.І.* Українські музеї у 1940–1970-х рр. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. 2003. Вип.20–21.

46. *Крутенко Н.* Сергей Гиляров: Штрихи к портрету // Ханенківські читання. Матеріали науково-практичної конференції. Вип.4. Київ, 2002. (також див.: [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://prostir.museum/publications/ua?id=120>)

47. *Крутенко Н.* Сергій Гіляров // Пам'ятки України. 1998. Ч.1 (118).

48. *Кузина Г.А.* Государственная политика в области музейного дела в 1917–1941 гг. // Музей и власть. Ч.1. Москва, 1991.

49. Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941–1950. Збірник документів і матеріалів. К., 1989.

50. Лето 1941. Украина: Документы и материалы. Хроника событий. К., 1991.

51. *Максакова Л.В.* Спасенне культурных ценностей в годы Великой Отечественной войны. Москва, 1990.

52. *Маньківська Р.В.* Федоровський та його вклад в пам'яткоохоронну та музейну справу // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. статей. К., 1996.

53. *Маньковська Р.В.* Музеєзнавство в Україні. К., 2000.

54. *Маньківська Р.* Репресії серед музейних працівників в кінці 20–30-х рр. // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. 1997. №1/2 (4/5). [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://ssu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=43137>

55. *Мезенцева Г.* Музеї України. К., 1959.

56. *Мезенцева Г.* Музейне будівництво на Україні за сорок років радянської влади // Наукові записки Київського державного університету. Т.XVI. К., 1957.

57. *Миллер М.А.* Советский музей в системе пропаганды // Вестник Института по изучению истории и культуры СССР. Мюнхен, 1953. Апрель-Июнь. №5.

58. *Миллер М.А.* Уничтожение большевиками памятников истории, культуры и искусства в СССР // Вестник Института по изучению истории и культуры СССР. Мюнхен, 1952. Том 3. Декабрь.

59. Музеї України XIX – початку XX століть: Зб. наук. пр. / Ред.: Г.А. Скрипник; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України, Нац. музей історії України, Наук.-метод. від. музеєзнав., Асоц. етнологів. К., 2005.

60. "Музеї України" журнал. – Доступний з: <http://www.museum-ukraine.org.ua>

61. Музейний простір України. – Доступний з: <http://prostir.museum>

62. *Нестерець М.* Виникнення і діяльність сільських громадських музеїв, музейних кімнат // Архіви України. 1971. №5.

63. *Нестуля О.О.* Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). К.–Полтава, 1994.

64. *Нестуля О.О.* Доля церковної старовини в Україні 1917–1941. В 2-х ч. К., 1995.

65. Нове у музеях України. К., 1963.

66. *Омельченко Ю.А.* До питання про німецько-фашистські плани пограбування культурних цінностей українського народу // Питання нової та новітньої історії. Вип.12. К., 1971.

67. *Омельченко Ю.А.* История музейного строительства на Украине. 1917–1932. Автореф. ... канд. ист. наук. К., 1970.

68. *Омельченко Ю.А.* Музейне будівництво на Україні в 1921–1945 рр. // Український історичний журнал. 1975. №3.

69. *Омельченко Ю.* Охорона пам'яток і музейне будівництво на Україні в перші роки радянської влади // Український історичний журнал. 1975. №3.

70. Охорона пам'яток культури на Україні. Харків, 1927.

71. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР: Збірник методичних матеріалів. У 6-ти ч. К., 1989.

72. *Паньків В.М.* Музеї західних областей України // Соціалістична культура. 1940. №2.

73. *Підгайний С.* З концепцій українського історичного процесу в музейній практиці. Харків, 1930.

74. *Піскова Е.М.* До питання про класифікацію музейної мережі України к. XIX–поч. XX ст. // VII Всеукраїнська наукова конференція "Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність". К., 1995.

75. *Плаггенборг Ш.* Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма. Санкт-Петербург, 2000.

76. Проданные сокровища России. Москва, 2000.

77. *Равикович Д.А.* Формирование государственной музейной сети (1917г.–1-я половина 60-х гг.). Москва, 1988.

78. Реабілітовані історією. К.–Полтава,1992.

79. Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки). К.–Хмельницький, 1991.

80. *Рудик Г.* Як "Ширванський водолій" XIII століття з колекції Богдана Ханенка опинився в Ермітажі // Україна молода. 8 лютого 2005.

81. *Симкин М.П.* Советские музеи в период Великой Отечественной войны // Труды НИИ музееведения. Вып. 2. Москва, 1961.

82. *Ситник А.* "Провина" страченого – причетність до Музею Реріха // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1994. №1. [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=42925>

83. *Скрипник Г.Г.* Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. К., 1989.

84. *Скрипник Г.* Українські етнографічні старожитності в музеях Росії // Пам'ятки України. 1994. №1–2.

85. *Соловей О.* Довкола шедевру Лукаса Кранаха Старшого // Пам'ятки України. 1994. Ч. 1–2 (102–103).

86. *Сом-Сердюкова О.М.* Сучасний музей України: зміст–форма // Магістеріум. Культурологія. 2005. Вип.19.

87. *Ткаченко М.І.* Київський державний історичний музей у 1943–1945 рр. // Матеріали міжнародної наукової конференції "50-річчя перемоги над фашизмом: наслідки та уроки" 4–5 травня 1995 р. Ч. II. К., 1995.

88. *Ткаченко М.І.* Музейні скарби України під час Другої світової війни: евакуація на Схід // Київська старовина. 1995. №3.

89. *Ткаченко М.І.* Музеї України під час Другої світової війни (1939-1945 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський держ. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1996.

90. *Ткаченко М.І.* Організація реставраційних робіт в системі українських художніх музеїв (1944–1945 рр.) // Розвиток проблем психолого педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді. Зб. наук.пр. студ., аспір., докторантів. Вип.1. К., 1993.

91. *Ткаченко М.І.* Художні музеї України під час Другої світової війни: поновлення діяльності (1943–1945 рр.) // Наукові записки з історії України. Зб. стат. Вип.3. Кіровоград, 1994.

92. *Ткаченко М.І.* Центральний державний музей Т.Г.Шевченка під час німецької окупації // Репетитор: Український громадський науково-методичний бюлетень. Вип.7. К., 1995.

93. Українські культурні цінності в Росії: На шляху до діалогу. 1926–1930 / Упоряд.: О.Нестуля, С.Нестуля. Полтава, 2002.

94. *Федорченко В.К., Костюкова О.М., Дьорова Т.А.* Історія екскурсійної діяльності в Україні. К., 2004.

95. *Шмит Ф.* Исторические, этнографические, художественные музеи. Очерк истории и теории музейного дела. Харьков, 1919.

96. *Юренева Т.Ю.* Формирование кадров советских музейных работников 1917–1941. Москва, 1991

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Заняття №1

Українська інтелегенція, яка стояла біля керма національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., чималу увагу в царині культури приділила налагодженню музейної справи. Цей інтерес проявився у заснуванні вже 1917 р. громадських (Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва України) та державних організацій (Відділ музеїв та охорони пам'яток старовини і мистецтва при Генеральному секретарстві народної освіти) для ведення музейної справи в Україні. Саме з характеристики діяльності цих структур студентам слід розпочинати доповідь по першому питанні. Аналізуючи перші кроки в становленні національного музейництва, необхідно звернути увагу на дві характерні риси цього процесу, які диктувалися умовами часу. Насамперед, слід було організувати охорону пам'яток національного культурного надбання за воєнного лихоліття, по-друге, розпочати розробку організаційних і теоретичних засад вітчизняного музейного будівництва. Щоправда, більшості задумів українських урядовців та науковців в умовах військового часу судилось залишитись лише невтіленими проектами. І все ж потрібно відзначити певні успіхи у цій царині Головного управління мистецтв та національної культури (за часів П.Скоропадського) та Міністерства народної освіти УНР (в епоху Директорії).

Не слід випускати з-під уваги діяльність у музейній царині українського радянського уряду, який у грудні 1917 р. музейну справу закріпив за секретарством освіти на чолі з В.Затонським. Із утвердженням своєї влади більшовики почали приділяти певну увагу порятунку культурних цінностей. У цьому контексті потребує висвітлення діяльність Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини.

Характерною рисою музейної системи в Україні часів непу та українізації стала організація системи державного управління музейними закладами. Владні структури прийняли низку правових актів, спрямованих на збереження культурних цінностей та поповнення музейних збірок. На семінарському занятті слід з'ясувати, яким чином була сформована централізована структура управління музеями республіки на середину 1920-х рр., охарактеризувати її (визначити, яким чином диференціювалися музеї за статусом, які профілі музеїв переважали тощо). 1920-і роки характеризуються зростанням інтересу до теоретичних і практичних проблем музейного будівництва, які розглядалися на численних наукових форумах, стають предметом досліджень академічних комісій та комітетів. Надалі зміцнюється законодавча основа музейництва та пам'яткоохоронної діяльності. Музей тих років, як правило, виконував властиві йому функції наукової та культурно-освітньої установи. Серед недоліків, притаманних окремим експозиціям тодішніх музеїв, можна зазначити побутування в них абстрактних соціологічних схем історичного розвитку. Доповідачам слід роз'яснити, яких саме типових прорахунків припускалися працівники музеїв, які надто вже прямолінійно намагались відтворити у музеях "досягнення" нової влади. Уваги потребує окреслення системи підготовки українських музейних фахівців в окремих інститутах, науково-дослідних кафедрах та відділеннях аспірантури при музеях.

Але політика комуністів у музейній галузі була дворушною, адже паралельно із декларованим піклуванням про культурні цінності влада цинічно збувала їх за кордон, та переміщала до музеїв радянської Росії.

Розпочинаючи аналіз наступного питання, слід пам'ятати, що грабунок української культурної спадщини розпочався ще під час походу радянських військ на чолі з М.Муравйовим. Після утвердження радянської влади Внешторг наприкінці 1921 р. утворив Комісію, яка була наділена повноваженнями здійснювати продаж деяких речей з музеїв на Захід. Пік пограбування музеїв у СРСР припадає на рубіж 1920-х–1930-х рр. Формально такі дії пояснювалися потребами першої п'ятирічки. Організацією, яка мала керувати процесами закупівлі культурних цінностей, був Госторг (в Україні – Укр Госторг) та союзний Народний комісаріат зовнішньої і внутрішньої торгівлі. Студентам також слід відзначити роль такої установи як Головнаука у справі відбору й оцінки предметів для продажу із музеїв України. Доцільно виділити найвідоміші пам'ятки, які опинилися завдяки більшовикам поза межами України.

Приступаючи до розгляду другого питання, слід висвітлити обставини, за яких розпочалися репресії проти українських музейних працівників, вказати характерні риси періоду т.зв. "великого перелому" у соціальному та духовному житті. Необхідно вказати, які функції від кінця 1920-х рр. все частіше покладалися на музеї, яким саме чином вони мали ставати частиною ідеолого-пропагандистської машини, своєрідним стендом для висвітлення соціалістичного будівництва. Уваги потребує і питання кадрової політики в радянських музеях, яка полягала у заміщенні політично неблагонадійних фахівців некваліфікованими, нашвидкуруч підготовленими вихідцями із робітничо-селянського середовища. Слід зазначити, в яких саме судових справах проходили музейники, які типові звинувачення їм висувались, згадати про долі окремих особистостей та цілі колективи музейних працівників, які підпали під маховик терору.

При підготовці третього та четвертого питань семінарського заняття студентам також варто скористатися окремими публікаціями російських вчених про діяльність радянського режиму у справі вилучення культурних пам'яток та репресій щодо музейних працівників у всесоюзному масштабі, що дозволить заглибитись у розуміння причин подібних дій влади.

Заняття №2

Події Другої світової війни суттєво вплинули на стан і умови функціонування музеїв в Україні та долю частини їхніх збірок. Студентам, готуючи це питання, слід зосередити свою увагу на діяльності державних органів і музейних установ стосовно захисту та охорони культурних цінностей, політиці окупаційних властей у музейній галузі та її наслідках.

Розпочинати розгляд питань доцільно із висвітлення процесу реорганізації музейних установ у приєднаних 1939 р. західних областях УРСР. Із початком воєнних дій Третього Райху проти СРСР, коли Україна стала ареною протистояння, постало питання евакуації закладів культури в тил. Тут необхідно розглянути хід та наслідки евакуації музейних фондів на схід Радянського Союзу, визначити ефективність цих заходів у справі збереження національних цінностей. Частина відповідальності за втрату українських культурних цінностей у ці роки лежить також на радянській владі. Заходи щодо збереження культурних надбань нашого народу, до яких вдавалась влада, часто були неадекватними, зокрема у доповіді доречно навести як приклад долю Успенського собору (частини культурно-історичного заповідника "Києво-Печерська лавра"). Керівництво країни насамперед приділяло увагу вивезенню матеріальних цінностей та виробничих потужностей, а

пам'ятки духовної культури нерідко залишались напризволяще, тому слід критично осмислити тезу, яка побутувала в радянській літературі (про врятування "усього найціннішого").

Далі слід зосередити увагу на засадах нацистської ідеології та окупаційної політики в галузі культури, що проявилася як у планомірному, цілеспрямованому пограбуванні культурної спадщини українського народу, так і у спробах нацистів "керувати" українською наукою, освітою, мистецтвом. Співробітники Айнзацштабу А.Розенберга здійснювали облік музейних скарбів, зачислюючи їх до власності Райху. Окремі музеї змогли відновити свою діяльність, часто нацисти дозволяли функціонувати їм як інструменту антибільшовицької пропаганди серед населення. Аналізуючи ці події, студентам слід особливу увагу звернути на діяльність в цих умовах української інтелегенції у галузі музейництва, зокрема на обставини поновлення/заснування та функціонування окремих з них (приміром у Києві Музею-архіву переходової доби), долю їхніх співробітників. Слід пам'ятати, що завдяки самовідданій праці окремих українських патріотів вдалось врятувати чимало експонатів від загибелі. З початком контрнаступу радянських військ окупаційне командування розпочало масове вивезення, по-суті грабіж, музейних предметів, обставини і наслідки якого слід з'ясувати доповідачам.

Відновлення музейної мережі розпочалося ще у 1943 р., в ході війни. У третьому питанні слід висвітлити процес відновлення діяльності українських музеїв після звільнення України від гітлерівських військ. Необхідно зупинитися, по-перше, на процесі реевакуації національних музейних збірок (1944–1947), по-друге, з'ясувати, якою мірою реституційні заходи дозволили відродити музейні фонди республіки. Бажано навести приклади повернення особливо цінних музейних предметів, які були вивезені під час війни. Привертає увагу і доля окремих художніх цінностей із Німеччини, що по завершенні воєнних дій були вивезені радянськими комісіями і, зокрема, перебували в столиці радянської України. Примітною рисою повоєнної роботи музеїв стало збирання речей і документів, пов'язаних із подіями Другої світової війни (партизанським рухом, історією окремих військових підрозділів тощо).

При підготовці до четвертого та п'ятого питань цього заняття студенти повинні зосередитись на діяльності органів республіканської влади, науковців та громадськості у справі формування мережі державних та громадських музеїв, їх матеріально-технічному забезпеченні, експозиційній, науково-дослідній, фондовій та масовій роботі музейних закладів. Слід також звернути увагу на внесок визначних вітчизняних музеєзнавців, державних і громадських діячів, аматорів музейної справи,

які в умовах постійного ідеологічного пресингу ініціювали відкриття нових музейних експозицій, проводили велику науково-дослідну і пошукову роботу, перетворювали музейні заклади в осередки української культури. На семінарських заняттях доцільно охарактеризувати нормативні акти, пов'язані з питаннями розвитку музейної галузі, організацією та діяльністю музейних закладів; відобразити шляхи формування мережі державних і громадських музеїв; розкрити специфіку форм і методів експозиційної, науково-дослідної, фондової та масової роботи музейних закладів; визначити участь в становленні українського музейництва наукових установ, громадських організацій, творчих спілок; дати оцінку громадському музейному рухові, його як позитивним, так і негативним сторонам; визначити кращі надбання вітчизняного музейництва кінця 1950–1980-х рр.

Працюючи з радянською історіографією музейної справи в Україні, студентам слід пам'ятати, що частина дослідників у публікаціях вимушено ігнорувала складні і суперечливі питання музейної роботи. У повоєнні роки діяльність українських музеїв характеризувалась надмірною ідеологізацією музейної роботи, жорстким контролем з боку партійних органів, утвердженням концепції соціального музею, що перетворювало останні на осередки пропаганди соціалістичного способу життя. Партія й надалі залишала за музеями (хоч і не в такому обсязі, як у попередні роки) ідеологічні функції, що виявилось у постановах ЦК КПРС "Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих" (1964) та "Про підвищення ідейно-виховної роботи музеїв" (1982). Надмірна увага в літературі приділялась характеристиці експозицій, натомість бідніше були представлені питання науково-дослідницької та фондової роботи. Від 1980-х рр. питання музейництва все частіше розглядалися в контексті історичного краєзнавства та пам'яткознавства.

Кінець 1950–початок 1960-х років доволі суперечливий і неоднозначний час для українського музейництва. Так, саме у ці роки радянські музеї в контексті певної лібералізації в країні поновлюють свій статус як установ наукових. Разом з тим, у зв'язку із скороченням асигнувань на культуру, у музейній справі в УРСР проявилися негативні тенденції. Зокрема, після виступу першого секретаря ЦК КПРС М.С.Хрущова на січневому (1961р.) пленумі ЦК КПРС з критикою витрат, спрямованих на розвиток музейних закладів, в Радянському Союзі розпочинається кампанія по скороченню мережі державних музеїв. У ході її в Україні, зокрема, було звільнено близько кількох сот музейних працівників (зокрема і досвідчених фахівців), частину державних музеїв було переве-

дено на громадські засади. Щоб хоч якось компенсувати втрати персоналу, Міністерство культури УРСР розпочало залучати до роботи в музеях представників громадськості (введення інституту громадського інспектора по музеях, створення музейних масових відділів). Лише наприкінці 1960-х років, не без певного тиску творчої інтелігенції, мережу державних музеїв почали розширювати. Особливо активізувався цей процес у 1970--1980-і роки.

Вагомимим внеском у розвиток музейної мережі України та культурне життя був громадський рух за створення музеїв і музейних кімнат. Стимулом до виникнення цього руху стала теза, пропагована радянським ідеологічним апаратом про те, що в ході просування до комунізму громадська участь в усіх сферах життя буде зростати. Він дозволив сформувати чимало цікавих та змістовних експозицій і долучити до дослідження історії рідного краю багатьох ентузіастів музейної справи. Однак, студентам не варто полишати поза увагою існування жорсткого партійного контролю за ініціативою самодіяльних музеїв, введення невиправданих для аматорської справи планових засад. Ці явища часто призводили до формалізму у роботі музеїв, існування неповноцінних експозицій, приписок про неіснуючу діяльність музеїв тощо.

Тема 4.

МУЗЕЙ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ІНСТИТУТ

1. Головні етапи становлення музею як соціокультурного інституту.
2. Сучасні музеологічні підходи щодо класифікації музеїв.
3. Призначення та соціальні функції музеїв.
4. Формування сучасної музейної мережі в Україні та перспективи її розвитку у майбутньому.

Теми індивідуальних завдань:

6. Роль і соціальні функції історичних музеїв в сучасному українському суспільстві.
7. Історія та основні принципи будівництва музейних приміщень.

Рекомендована література

1. Вол Б., Шуст Р. Сучасне галицьке музейництво: стан і перспективи // Галичина: Етнічна історія: Тематичний збірник статей. Львів, 2008.

2. *Горішевський П., Ковалів М., Мельник В., Оришко С.* Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Івано-Франківськ, 2005.

3. Громадські музеї Львівщини: Довідник: У 2 т. / Авт.-упоряд.: Л.Перейма, Я. Огоновська та ін. Львів, 2007. Т.1.

4. *Закс А Б.* Динамика социальных функций музеев СССР // Музееведение. Музеи мира. Москва, 1991.

5. *Камерон Д.Ф.* Музей: храм или форум // Музей–культура–общество: Сб. науч. Тр./ ЦМР. Москва, 1992.

6. *Мезенцева Г.Г.* Музеи Украины. Киев, 1959.

7. Музейний простір України. – Доступний з: <www.ukrmuseum.info>.

8. *Портер Д.* Роль музея как средства коммуникации // Museum. 1983. №138.

9. *Свєнціцький І.* Музеї і книгозбірні сучасної України. Львів, 1927.

10. *Alexander E.P.* Museums in Motions: an Introduction to the History and Functions of Museums. Nashville, 1979.

11. *Bazin G.* The Museums Age. Brussels, 1967.

12. ICOM. – Доступний з:<http://icom.museum/centre.html>.

13. *Mensch, van P.* Towards a methodology of museology. The museology discourse. (PhD thesis, University of Zagreb, 1992). [Цит. 2008, 20 серпня].– Доступний з: <http://www.muuseum.ee/et/erialane_areng/museoloogiaalane_-ki/ingliskeelne_kirjand/p_van_mensch_towar/>.

14. Theorizing Museums: Representing identity and diversity in a changing world / Ed. by Sh. Macdonald and G. Fyde. Oxford, Cambridge, 1996.

15. *Żygulski Z.* Muzea na świecie: Wstęp do muzealnictwa. Warszawa, 1982.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Вивчення даної теми потрібно почати з аналізу існуючих визначень поняття "музей". Варто виділити визначальні ознаки та функції цієї інституції і простежити основні етапи набуття їх музейними установами. У сучасній музеології існує низка визначень поняття музей. Кожен автор намагається охопити якомога більше проявів цього соціального феномену. Для повнішого уявлення про досліджуване явище варто проаналізувати їх усіх. У вітчизняному музеєзнавстві доволі поширеним є визначення музеїв, запропоноване російським музеологом А.Разгоном: "*музей – історично обумовлений багатофункціональний інститут соціальної інформації, призначений для збереження культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, накопичення і поширення інформації засобом музейних предметів. Документуючи процеси і явища природи і суспільства, музей комплектує, зберігає, досліджує колекції музейних предметів, а також використовує їх в наукових, освітньо-виховних і пропагандистських цілях*".

При підготовці до першого питання семінарського заняття студентам необхідно також з'ясувати основні етапи генези терміну *музей* від його виникнення до набуття ним сучасного значення, адже його становлення тісно пов'язане зі становленням однойменної інституції.

У ході засвоєння теми про музеї як соціокультурні інститути важливо ґрунтовно розглянути питання класифікації сучасних музеїв. Класифікація музеїв – це поділ їх за певними ознаками. Потреба класифікації зумовлена необхідністю координувати, направляти та контролювати роботу різноманітних музеїв, а для цього слід виділити серед них споріднені групи. Студентам варто проаналізувати поширені у музеологічній літературі підходи до класифікації музеїв і виділити покладені в їх основу критерії. Найпоширенішою є класифікація за профілями та типами. Профіль музею визначається основним змістом його фондів і зв'язком з тією чи іншою галуззю науки, мистецтва або виробництва. Наприклад, музеї історичного профілю пов'язані з системою історичних наук, музейні предмети, які зберігаються в їхніх фондах, є важливим джерелом для історичних досліджень. У Законі України "Про музеї та музейну справу" від 29 червня 1995 р. музеї за своїм

профілем поділяються на такі види: *історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо.*

Широко застосовується у музеології також типологічна класифікація. В її основі лежить поділ музеїв на типи відповідно до їхнього суспільного призначення та мети діяльності. Відповідно до цієї класифікації музеї поділяють на *науково-освітні; науково-дослідні; навчальні.*

У музеології використовуються і інші критерії для класифікації музеїв, зокрема, за юридичною приналежністю, адміністративно-територіальною ознакою, способом здійснення ними функції документування (*музеї колекційного типу і музеї ансамблевого типу*).

Важливим аспектом у дослідженні музейного феномену є з'ясування питання про суспільне призначення і соціальні функції музеїв. Студентам при підготовці до семінарського заняття варто звернути увагу на те, що сучасний погляд на суспільне призначення музеїв і їхні соціальні функції виробився лише у другій половині XX ст. Внаслідок дискусій 1960–1970-х років щодо суспільної ролі музеїв більшість музеологів прийшли до думки, що музей є не лише дослідницькою інституцією, але виконує дуже важливу освітньо-виховну функцію. Дослідники, які вважають себе представниками такого напрямку в музеології як *"нова музеологія"*, пішли ще далі і заявили про те, що в сучасному світі музеї повинні вийти за межі традиційних завдань та функцій (ідентифікації, консервації і просвіти), а перейти до здійснення більш широких програм, які дозволять їм брати активнішу участь в житті суспільства, повніше інтегруватися в оточуюче середовище.

Незважаючи на дискусії, нині вітчизняні та зарубіжні дослідники виділяють дві основні функції музеїв в суспільстві: *функція документування* і *функція навчання та виховання*.

Функція документування передбачає цілеспрямоване відображення в музейних збірках способом музейних предметів різних фактів, подій, процесів і явищ, що відбувалися в природі та суспільстві. Суть музейного документування полягає в тому, що музей виявляє та відбирає об'єкти природи і створені людиною предмети, які можуть бути достовірним (автентичним) відображенням реальності.

Функція навчання та виховання базується на інформаційних та експресивних властивостях музейних предметів. Вона обумовлена пізнавальними та культурними запитами суспільства і здійснюється в різних формах експозиційної і культурно-освітньої роботи музеїв.

Готуючись до семінарського заняття студентам рекомендується, опираючись на запропоновану літературу, простежити основні етапи

та особливості формування сучасної музейної мережі в Україні. При цьому варто звернути увагу на період із середини 1980-х до середини 1990-х років, коли, за даними українських дослідників М.Рутинського і О.Стецюка, кількість музеїв в Україні зросла з 174 до 314 установ, і з'ясувати причини такого інтенсивного їх зростання.

Розглядаючи розвиток музейної мережі в Україні на перспективу, студентам рекомендується проаналізувати запропоновані вищезгаданими дослідниками заходи, які б мали покращити становище вітчизняної музейної справи, зокрема: налагодження дієвого інформаційного зв'язку між музеями та суспільством, а також взаємовигідного партнерства між музейним та туристичним секторами держави; з боку держави потрібно диференціювати ставки оподаткування музейних інституцій відповідно до їхньої прибутковості, а самим музейним інституціям брати активнішу участь у співробітництві в регіональних, національних та міжнародних музейних проектах та організаціях.

Окреме важливе питання, яке набуває особливої актуальності в умовах розвитку музеїв в нашій державі, є наявність спеціально пристосованих та обладнаних музейних приміщень. Очевидно, що ефективне виконання завдань, які стоять перед сучасними музеями, неможливе без відповідного музейного приміщення. Тому студентам потрібно ознайомитися з історією та основними принципами музейного будівництва. Польський дослідник Здіслав Жигульський зауважив, що до XVIII ст. колекції розташовувалися здебільшого у палацах та садибах заможних людей або церковних соборах. Лише у XVIII ст. з'являються перші будинки, спеціально пристосовані під музеї, причому вони набувають видовженої форми галерей. Так, відкрита у 1746 р. Дрезденська галерея розташовувалася у відповідно перебудованому приміщені двірських конюшень. І допіру галерея пруського короля Фрідріха II в Потсдамі, зведена у 1756–1763 рр., розташувалася у спеціально запроектованому і збудованому окремому будинку. На думку цього польського дослідника, ці дві галереї значно вплинули на подібні починання у сусідніх державах, зокрема Польщі та Росії. У наступні десятиліття ідея окремого музейного приміщення набувала все більшого поширення, і в ході її втілення вироблялися основні вимоги до таких приміщень. Студентам рекомендується ознайомитися з переліком таких вимог або принципів проектування музейних будівель наведених Г. Мезенцевою і проаналізувати їх: (1) забезпечення найкращого огляду експозицій; (2) уникнення перетинання потоків відвідувачів; (3) врахування стомлюваності; (4) забезпечення схоронності фондів; (5) створення оптимальних умов для наукової та масово-освітньої роботи.

Тема 5.

МУЗЕЙ ЯК НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА УСТАНОВА

1. Науково-дослідницька робота музеїв та її основні завдання.
2. Наукові дослідження музеїв в рамках профільних наук.
3. Музеологічні дослідження в музеях та їхні основні напрямки.
4. Планування і організація науково-дослідницької роботи музеїв.

Теми індивідуальних завдань:

1. Загальноісторичні дослідження в історичних музеях.
2. Основні напрями та види науково-дослідницької роботи в музеях.

Рекомендована література

1. *Вирзинг М.* Различия в работе музеев Российской Федерации и Западной Европы // Музей и общество на пороге XXI века: Материалы научной конференции, посвященной 120-летию Омского государственного историко-краеведческого музея / Отв. ред. П.П.Вибе. Омск, 1997.
2. *Гнедовский М.Б.* Современные тенденции развития музейной коммуникации // Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности. Москва, 1988.
3. Изучение и научное описание памятников материальной культуры (Сб. стат). Москва, 1972.
4. Музееведение: На пути к музею XXI века: Сб. науч. трудов. Москва, 1989.
5. *Никишин Н.А.* "Язык музея" как универсальная моделирующая система музейной деятельности // Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности. Москва, 1988.
6. *Тверская Д.И.* Музей как научно-исследовательское учреждение // Музейное дело в СССР. Москва, 1974.
7. *Юхневич М.Ю.* Я поведу тебя в музей: Учебное пособие по музейной педагогике. Москва, 2001.
8. *Gregorova A.* Muzeá a muzejnictwo. Martin, 1984.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Готуючись до першого питання семінарського заняття, студенти повинні з'ясувати значення науково-дослідницької роботи музею як для самої цієї інституції так і для профільної науки. Також варто звернути увагу на основні завдання, які виконуються музейними працівни-

ками в процесі науково-дослідницької роботи. При цьому не варто забувати, що з перших кроків формування музею він був тісно пов'язаний з науково-дослідницькою роботою. Так природничі збірки епохи Відродження і пізнішого часу широко використовувалися тогочасними науковцями. Масові збірки зразків природи та матеріальної культури при наукових товариствах також були предметом дослідження. Мистецтвознавці у дослідницьких цілях використовували колекції картин та скульптур. Лише з виникненням потужних наукових центрів як академії наук, науково-дослідницькі інститути, університети музеї у наукових дослідженнях були відтиснені на другий план. Хоча їхня роль, як сховища першоджерел, зберігає за ними важливе місце у розвитку профільних наук.

При підготовці двох наступних питань семінарського заняття студентам необхідно зрозуміти особливість науково-дослідницької діяльності музеїв, яка складається з профільних та музеологічних досліджень. Музейні спеціалісти розробляють ті ж проблеми, що і працівники інших споріднених за профілем науково-дослідних установ. Але особливість досліджень музейних працівників полягає у тому, що вони у своїй науковій роботі спираються на музейні фонди і працюють над тими питаннями, які недостатньо висвітлені у профільних дисциплінах, проте є важливими для музеїв.

У ході наукової роботи музеїв проводяться музеологічні дослідження. Вони покликані формувати нові знання у життєво важливій для музеїв сфері теорії та методики збору, зберігання, опрацювання і використання музейних предметів. Дослідники виділяють декілька напрямків музеологічних досліджень в музеях, зокрема: (1) розробка наукової концепції музею; (2) дослідження в сфері комплектування фондів; (3) вивчення музейних предметів і колекцій; (4) дослідження в сфері охорони та зберігання фондів; (5) наукове проектування експозицій та виставок; (6) дослідження в сфері музейної комунікації; (7) вивчення історії музейної справи; (8) вивчення історіографії музеєзнавства. Студентам при підготовці до третього питання семінарського заняття необхідно проаналізувати ці напрямки музеєзнавчих досліджень і з'ясувати їхній внесок у функціонування сучасних музеїв.

Працюючи над підготовкою четвертого питання семінарського заняття, студенти повинні з'ясувати особливості планування і організації науково-дослідницької роботи в музейних установах. При цьому варто звернути увагу на те, що в ході планування наукової роботи працівники музею повинні враховувати напрямки наукового пошуку споріднених наукових установ, але водночас продовжувати розробляти теми, що

сприяють постійному поповненню фондів, їх збереженню та ефективному використанню. Варто пам'ятати, що важливим елементом правильного планування є перспективні плани на п'ять і більше років. Вони гарантують безперервність і логічність дослідницької діяльності, що позитивно впливає на зростання кваліфікації наукових колективів.

Також не варто нехтувати в ході організації дослідницької роботи питанням кадрового забезпечення музеїв для виконання поставлених завдань. Студентам слід звернути увагу на те, що музейний науковець повинен мати не лише хорошу підготовку з профільної дисципліни, але й бути спеціалістом в сфері музеології. Відповідно до існуючої практики, загальна тема, яка розробляється музеєм, розбивається на окремі завдання, які доручаються для виконання цим спеціалістам, об'єднаним у відділи або й спеціальні робочі групи. Також не слід забувати про вироблені музейною практикою системи контролю за успішним виконанням поставлених завдань. Відповідальність за виконання наукової роботи несе керівник колективу. Для всього колективу і кожного співробітника зокрема складаються плани дослідницької роботи, де фіксуються етапи і методи її виконання. Проміжні і кінцеві результати роботи регулярно обговорюються в наукових відділах, на дирекції або Вченій раді музею.

Тема 6.

НАУКОВО-ФОНДОВА РОБОТА У МУЗЕЯХ

1. Комплектування фондів. Джерела наповнення музейних фондів.
2. Вивчення музейних предметів (атрибуція, класифікація та інтерпретація).
3. Облік музейних фондів, його етапи.

Теми індивідуальних завдань:

1. Сховище Смітсонівського інституту як зразок організації фондосховища
2. Особливості зберігання та обліку предметів із дорогоцінних матеріалів та зброї.

Рекомендована література

1. Актуальные проблемы фондовой работы музеев: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. Вып. 90. Москва, 1980.
2. Актуальные проблемы фондовой работы музеев (научное комплектование музейных фондов материалами по истории советского общества и современности). Сб. науч. тр. / НИИ культуры. Вып. 83. Москва, 1979.
3. Актуальные проблемы фондовой работы музеев. Научная обработка музейных предметов: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. Вып. 99. Москва, 1981.
4. Атрибуция музейного памятника: Классификация, терминология, методика. Справочник // Российский этнографический музей / Под ред. И.В. Дубова. Санкт-Петербург, 1999.
5. *Бычкова Ю.А.* Некоторые проблемы комплектования фондов в музеях исторического профиля // Музей и современность. Комплектование музейных коллекций: Сб. науч.тр. / НИИ культуры. №114. Москва, 1982.
6. *Иксанова И.В.* Проблемы комплектования естественно-научных музейных фондов // Музей и современность. Комплектование музейных коллекций: Сб. науч.тр. / НИИ культуры. №114. Москва, 1982.
7. Інструкції з музейного обліку, зберігання та використання пам'яток державної частини музейного фонду України. [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish /article/88140
8. Інструкція з обліку, охорони і зберігання музейних предметів і колекцій державної частини музейного фонду України. К., 2003.

9. Инструкция по учету и хранению музейных ценностей, находящихся в государственных музеях СССР. Москва,.1984.

10. *Кнабе Г.С.* Вещь как феномен культуры // Музееведение. Музеи мира. Москва, 1991.

11. *Кондратьев В.В.* Вопросы отбора материалов современности в музейные собрания // Формирование и изучение музейных коллекций по истории советского общества: Сб. науч. тр. / Центральный музей революции СССР. Вып. 13. Москва, 1982.

12. *Королева А.*С. Организация открытого хранения музейних фондов. Москва, 1962.

13. *Кроллау Е.К.* Температурно-влажностный и световой режим хранения музейних фондов. Москва, 1971

14. *Лурье В.Г.* Комплектование фондов и создание экспозиции по истории и современному развитию Байкало-Амурской магистрали // Музей и современность. Комплектование музейных коллекций: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. №114. Москва, 1982.

15. Музей и современность. Комплектование музейных коллекций: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. №114. Москва, 1982.

16. *Ольшевская Г.К.* Проблемы комплектования материалов по современному периоду отечественной истории // Теория и практика музейного дела в России на рубеже XX–XXI веков / Труды ГИМ. Вып. 127. Москва, 2001.

17. Определитель минералов, горных пород и окаменелостей. Москва, 1979.

18. *Пищулин Ю.П.* О научном комплектовании музейных фондов // Актуальные проблемы фондовой работы: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. №83. Москва, 1979.

19. *Полякова У.*М. К вопросу комплектования музейных фондов по современности в музеях исторического и краеведческого профилей // Актуальные проблемы фондовой работы: Сб. науч. тр. / НИИ культуры. №83. Москва, 1979.

20. *Разгон А.М.* К вопросу о научном комплектовании фондов в музеях исторического и краеведческого профиля // Актуальные вопросы изучения фондов музея по истории советского общества. Москва, 1982. (Труды ГИМ. Вып. 55).

21. *Разгон А.М.* Музейный предмет как исторический источник // Проблемы источниковедения истории СССР и специальных научных дисциплин. Москва, 1984.

22. Собирательская работа музеев: Сб. ст. Москва, 1961, 1966. (Сб. науч. тр. / НИИ культуры. Вып. 3, 16).

23. *Уилкокс В.* Самостоятельный научно-исследовательский и хранительский комплекс: Центр поддержки музеев Смитсоновского института // Международный журнал "Museum". 1996. №198.

24. *Эймс М.* Расширить доступ к музейным фондам // Международный журнал "Museum". 1985. № 145.

25. *Ясман З.Д.* Музейное комплектование по истории современности и задачи экспозиционного показа // Музей в современном мире: традиции и новаторство / Труды ГИМ. Вып. 104. Москва, 1999.

26. *Яхонт О.В.* О реставрации атрибуции. Москва, 2007.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Одне із ключових завдань діяльності музейних працівників -- наукове опрацювання фондів, яке здійснюється з метою збереження, дослідження та подальшого використання музейних предметів. Перший етап цієї масштабної роботи становить комплектування фондів. Під час цього процесу відбувається відбір предметів для музею. Сучасне музеєзнавство визначає комплектування музейних фондів як цілеспрямований процес, який ґрунтується на методології профільних дисциплін та музеєзнавства, спрямований на виявлення і збір предметів музейного значення для формування музейного зібрання. Висвітлюючи матеріал, доповідач повинен з'ясувати різницю між поняттями "комплектування музейних фондів" і "збиральницька робота". Слід пам'ятати, що певний час обидва терміни було тотожними, але від 1970-х років "комплектування фондів" набуло ширшого значення. Доповідачу слід роз'яснити чим різниться систематичне, тематичне та комплексне комплектуванням. Слідом необхідно докладно висвітлити форми комплектування (закупівля, дар, обмін, цільові замовлення). Вивчення завершальної стадії комплектування фондів потребує зосередитись на діяльності спеціального органу – фондово-закупівельної комісії, яка вирішує, чи предмет є музейно значимим і чи потрібен він для конкретного закладу. Слід з'ясувати тонкощі оформлення документації, якою оформлюється надходженн матеріалів до музеїв.

Термін "вивчення музейних предметів" у радянському музеєзнавстві з'явився у 1960-х рр. Це поняття, хоч і є складовою інших етапів науково-фондової роботи, однак останнім часом його виділяють в окремий аспект науково-фондової роботи. Розпочинаючи вивчення питання, студентам слід врахувати певну особливість даного етапу. Дослідження музейного предмету здійснюється як засобами та методиками профільних для конкрентого музею дисциплін, так і з точки зору музеології, адже

музейний предмет для музейників також цікавий як культурна цінність. У процесі вивчення музейних предметів виділяють три послідовні етапи (атрибуція, класифікація та інтерпретація), на кожному з яких слід докладно зупинитись доповідачу. Характеризуючи етап атрибуції предметів, студенту рекомендується докладніше охарактеризувати на певному прикладі спеціально призначену літературу для таких цілей – т.зв. визначники (ілюстровані видання, у яких виділені та описані ознаки, притаманні для певної групи споріднених предметів).

Музейні предмети та інформація здобута у процесі їхнього вивчення становлять цінність і потребують юридичної охорони, тому повинні облікуватись. Облік музейних фондів – процес постійний, адже теоретично фонди музею безперервно поповнюються. Ознайомлення з процесом обліку музейних фондів обов'язково повинно ґрунтуватись на використанні доповідачами сучасних вітчизняних нормативних документів, які регулюють ці питання. Вивчаючи механізм обліку, студент послідовно розкриває його етапи (первинний облік, інвентаризація, каталогізація, створення науково-довідкового апарату). Вичерпна відповідь повинна містити роз'яснення призначення внутрішньомузейної документації, особлива увага має бути зосереджена на принципах укладання книги надходжень музейних предметів, інвентарних книг. Студент повинен розуміти вимоги до нумерування предметів в науковому інвентарі, а саме, що означають цифрові та літерні позначення (шифр), які наносяться на музейний предмет, як правильно нанести облікову позначку на предмет, щоб вона була доступна для огляду і не шкодила зовнішньому вигляду предмета тощо. Окремої уваги заслуговує характеристика картки наукового опису предмета. Доповідачеві слід в загальних рисах ознайомити групу з тим, як реєструється рух музейних предметів між підрозділами музею та іншими музеями, про призначення щорічних звітів про рух музейних фондів, механізм переобліку фондів.

Питання дотримання режиму зберігання музейних предметів винесені на самоопрацювання студентів. Також рекомендовано звернути увагу на особливості практики відкритого зберігання фондів, яка все частіше застосовується у сучасних музеях.

Тема 7.

МУЗЕЙНА ЕКСПОЗИЦІЯ

1. Мета, завдання та специфіка експозиційної діяльності музеїв.
2. Принципи та методи побудови музейних експозицій. Види експозиційних матеріалів.
3. Основні етапи побудови музейних експозицій.
4. Організація монтажу експозиції.

Теми індивідуальних завдань:

1. Тематична структура експозицій музеїв історичного профілю.
2. Художнє вирішення музейної експозиції.

Рекомендована література

1. *Гнедовский М.Б.* Проектирование в музейном деле: история и перспективы // Музееведение. Музеи мира. Москва, 1991.
2. *Грачов Я.Н.* Из опыта проектирования современных экспозиций // Научные труды НИИ культуры. Вып. 112. Москва, 1982.
3. *Закс А. Б.* Экспозиционная работа в современной музееведческой литературе. Москва, 1992.
4. Искусство музейной экспозиции: Сб. науч. труд. / НИИ культуры №45. Москва, 1977.
5. *Крейн А.З.* Рождение музея. Москва, 1969.
6. *Куренышев А.А.* К вопросу о методах построения музейных экспозиций: продолжение дискуссии // Музей в современном мире: традиционализм и новаторство / Труды ГИМ. Вып. 104. Москва, 1999.
7. *Майстровская М.Т.* Архитектурно-художественные компоненты в музейной экспозиции // Музееведение. Искусство музейной экспозиции и техническое оснащение музеев. Москва, 1985.
8. *Михайловская А.И.* Музейная экспозиция: Организация и техника. Москва, 1964.
9. *Пелевин Ю.* Художественная экспозиция (принципы и методы построения). Москва, 1992.
10. *Поляков Т.П.* Как делать музей? (О методах проектирования музейной экспозиции). Москва, 1997.
11. *Шмит Ф.* Музейное дело. Вопросы экспозиции. Ленинград, 1929.
12. *Mensch, van P.* Towards a methodology of museology. Communication. The language of exhibitions. (PhD thesis, University of Zagreb, 1992). [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <www.muuseum.ee/et/erilane>

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

У сучасній музеології музейну експозицію розглядають як основну форму музейної комунікації, яка здійснюється через зорове сприйняття відвідувачами музейних предметів, важливою передумовою якої є здатність аудиторії розуміти "мову речей" і вміння творців експозиції вибудовувати за допомогою експонатів невербальні просторові "висловлювання". Експозиційна діяльність є одним з тих важливих елементів, які перетворюють музей у публічну інституцію і сприяють виконанню поставлених перед ним соціальних функцій. Засвоєння цієї важливої теми рекомендуємо студентам розпочати з ознайомлення з її основними понятями, зокрема: *експозиція, експонат, експозиційний комплекс, етикетка, тематико-експозиційний план* та ін. Також в ході підготовки першого питання семінарського заняття пропонуємо студентам звернути увагу на відмінності між звичайною виставкою предметів та музейною експозицією і з'ясувати, які соціальні завдання виконують музеї в процесі експозиційної діяльності.

Музеологія пройшла доволі тривалий шлях розвитку, в процесі якого вироблялися принципи та методи побудови музейних експозицій. Готуючись до другого питання семінарського заняття, студентам потрібно ознайомитися з еволюцією музейної експозиції від безсистемних, різнорідних виставок раритетів і курйозів домузейної епохи до цілісних, системних і цілеспрямованих експозицій сучасності. При цьому варто простежити зв'язок між розвитком науки та наукового світогляду і появою тих чи інших методів побудови експозицій. Аналізуючи методи та принципи побудови музейних експозицій, які прийняті в сучасній музеології, потрібно з'ясувати, в музеях яких профілів та типів вони застосовуються.

Основу музейної експозиції становлять музейні предмети, проте вона може включати в себе також науково-допоміжний матеріал, пояснювальні тексти, тобто все те, що необхідне музеям для виконання освітніх та виховних функцій. У вітчизняній музеології всі ці елементи музейної експозиції прийнято називати експозиційним матеріалом. Готуючись до цього питання, студентам потрібно з'ясувати, що таке експозиційні матеріали, на які види їх поділяють дослідники. На окрему увагу заслуговує текстовий супровід музейних експозицій. Студентам потрібно розглянути роль пояснювальних текстів в експозиції, звернути увагу на відмінності між *провідними текстами* або *експлікаціями* (від лат. пояснюю) та *етикетажем*.

Як вважають сучасні дослідники-музеологи, створення музейної експозиції – це складний процес, який об'єднує зусилля наукових працівників, художників, дизайнерів, музейних педагогів та інженерів. В українській музеології дослідники виділяють кілька етапів побудови музейних експозицій: (1) розробка наукової концепції музейної експозиції; (2) складання тематично-експозиційних планів; (3) підбір експонатів; (4) складання пояснювальних текстів; (5) монтаж експозиції. Кожний з тих етапів є важливим кроком на шляху побудови музейної експозиції. Тому, готуючи два останні питання семінарського заняття, студенти повинні з'ясувати зміст та особливості кожного з вищезгаданих етапів побудови експозиції, а також звернути увагу на засвоєння таких понять як *наукова концепція експозиції, тематична структура* та *тематичний план експозиції, тематико-експозиційний план, пробна експозиція, лінійна та комплексна схеми побудови експозицій.*

Тема 8.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ

1. Види та форми культурно-освітньої діяльності музеїв.
2. Музейна екскурсія, її класифікація в музеях різного профілю.
3. Музейна педагогіка.

Теми індивідуальних завдань:

1. Застосування евристичних прийомів під час проведення екскурсії.
2. Новітні технології та їхнє застосування у культурно-освітній діяльності музею.
3. Розробка проблем музейної педагогіки в українській науці.

Рекомендована література

1. *Белофастова Т.Ю.* Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2003.
2. *Долженко Г.П.* Экскурсионное дело. Ростов-на-Дону, 2006.
3. *Караманов О.* Розвиток пізнавальної активності учнів засобами музейної педагогіки // Рідна школа. 2008. №1/2.
4. *Караманов О.В.* Проблема методу в музейній педагогіці // Матеріали звітних накових конференцій кафедри загальної та соціальної педагогіки Львів, 2007. Вип.6.
5. *Караманов О.В.* Роль музейної педагогіки у процесі соціалізації особистості // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Львів, 2007. Вип.22. [Цит. 2008, 20 серпня]. – Доступний з: <http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/visnyk/22/08_karamanov.pdf>.
6. *Карачунская Т.* Музейная педагогика и изобразительная деятельность в детских образовательных учреждениях: Интегрированные занятия. Москва, 2005.
7. Музейная педагогика: Из опыта методической работы. Москва, 2006.
8. *Некрасова-Каратеева О.* Детское творчество в музее: Учеб. пособие. Москва, 2005.
9. *Озерова Д.* Музейная педагогика: истоки, настоящее и перспективы // Дошкольное образование. 2002. №22 (94).
10. *Пантелейчук І.В.* Трансформація музею як соціокультурного інституту. Автореф. ... канд. іст. наук. К., 2006.
11. *Попова Е., Литвак М.* Советы начинающим экскурсоводам // Международный журнал "Museum". 1993. №4 (178).
12. Работа со школьниками в краеведческом музее: Сценарии занятий: Учеб.-метод. пособие. Москва, 2001.

13. Ребенок в музее: новые векторы детского музейного движения. Москва, 2006.

14. *Юхневич М.Ю.* Я поведу тебя в музей: Учебное пособие по музейной педагогике. Москва, 2001.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Діяльність музею не вичерпується науковою, фондовою та інші галузями. Музей є інституцією, зорієнтованою на задоволення освітніх та естетичних прагнень членів суспільства, а тому повинен вибудовувати механізм співпраці із суспільством. У радянському музейництві довгий час панувало насаджене ідеологічним апаратом держави уявлення про музей як ідеологічний інститут, одним із ключових завдань якого є комуністичне виховання суспільства, щоправда від 1960-х років акцент змістився на науково-просвітницьку роботу з відвідувачами. Від 90-х років минулого століття музею відводять значення засобу формування естетичного смаку та творчої уяви. Відвідувачу пропонується не лише інформація, але й можливість переживання побаченого внутрішнім єством. Члени соціуму відтепер позбавлені потреби відігравати роль пасивного об'єкта виховання, тому спілкування музею з ними набуває форми діалогу, рівноправної співбесіди з музейною аудиторією. Від цього часу і застосовують найчастіше відповідний для такого процесу термін "культурно-освітня діяльність" музею (разом з тим в ужитку залишився термін "науково-просвітницька робота"), який замінив поняття "масово-просвітницька робота", "наукова пропаганда".

Найчастіше застосованою формою культурно-освітньої діяльності музею залишається екскурсія. Її витоки беруть початок від часів античності, коли для окремих відвідувачів служителі храмів організовували огляд предметів, розповідаючи про них. Доповідачу слід докладно ознайомити присутніх із характерними особливостями представлення музейних предметів у ході екскурсії (колективний огляд, наперед визначений маршрут, керівництво екскурсовода процесом тощо). Далі потребує з'ясування питання співвідношення зорового та вербального сприйняття демонстрованих об'єктів. Доповідачам також слід з'ясувати диференціацію екскурсій за тематикою, цільовою спрямованістю, за складом екскурсантів тощо. Студентам-історикам, як потенційним працівникам музеїв, слід взяти до уваги, що чимале значення відіграє особистість екскурсовода, до якої ставляться особливі професійні вимоги. Розкрити їх буде завданням студентів. Обов'язково слід врахувати, що проведення екскурсії вимагає складання попереднього плану.

Окрім проведення екскурсій, музейні працівники в роботі з відвідувачами застосовують ще й інші форми. Із чималого різноманіття форм порівняно частіше практикують проведення музейних лекцій. Музейний лектор вважає за необхідне донести до слухача теоретичний матеріал, супроводжуючи його показом музейних предметів (або часто їхніх копій чи дублікатів). Студентам слід чітко з'ясувати призначення усіх перелічених форм культурно-освітньої діяльності, відмінності між ними, порівняти їх ефективність тощо. Прискіпливу увагу студентам-історикам, які у процесі навчання здобувають навички педагогічної роботи, слід приділити характеристиці такої форми як рольова гра. Ця форма чи не найбільше сприяє залученню музейної аудиторії (насамперед, дітей та юнацтва) до матеріальної та духовної спадщини минулих поколінь, сприяє безпосередньому розвитку у неї історичної свідомості.

Музейна педагогіка формує теоретичну та методичну основу культурно-освітньої діяльності музею. Підгрунтя цієї спеціальної музеєзнавчої дисципліни розробили в Німеччині у другій половині XIX–на початку XX ст., однак новий імпульс вона отримала вже у 60-х рр. минулого століття у зв'язку із процесами демократизації музею. Студентам слід з'ясувати у хронологічному розрізі еволюцію цієї дисципліни. Предметом вивчення цієї дисципліни вважаються педагогічні аспекти музейної комунікації. Потрібно зосередити увагу, на кого переважно спрямовується пізнавальна діяльність музейних педагогів. Спеціального з'ясування і роз'яснення потребує термін "музейна культура відвідувача".

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
НОРМАТИВНОГО КУРСУ "МУЗЕОЛОГІЯ"
(в годинах)

№	*Тема*	*Лекційних годин*
Тема 1.	Музеологія як наукова та навчальна дисципліна	**(2 год.)**
Тема 2.	Історія музейної справи у світі	**(4 год.)**
Тема 3.	Музейна справа та музеєзнавство в Україні	**(4 год.)**
Тема 4.	Музей як соціокультурний інститут	**(2 год.)**
Тема 5.	Музей як науково–дослідницька установа	**(2 год.)**
Тема 6.	Науково-фондова робота у музеях	**(2 год.)**
Тема 7.	Музейна експозиція	**(2 год.)**
Тема 8.	Культурно-освітня діяльність музею	**(2 год.)**
	Всього:	**20 год.**

Д О Д А Т К И

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про музеї та музейну справу

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, N 25, ст. 191) {Вводиться в дію Постановою ВР N 250/95-ВР від 29.06.95, ВВР, 1995, N 25, ст. 192}

{Із змінами, внесеними згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99, ВВР, 1999, N 28, ст.231 N 2120-III від 07.12.2000, ВВР, 2001, N 2-3, ст.10 N 2905-III від 20.12.2001, ВВР, 2002, N 12-13, ст.92 N 380-IV від 26.12.2002, ВВР, 2003, N 10-11, ст.86 N 594-IV від 06.03.2003, ВВР, 2003, N 24, ст.159 N 1344-IV від 27.11.2003, ВВР, 2004, N 17-18, ст.250 N 107-VI від 28.12.2007, ВВР, 2008, N 5-6, N 7-8, ст.78 - зміни діють по 31 грудня 2008 року}

{Додатково див. Рішення Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008}

(У тексті Закону слова "Міністерство культури Україн" та "органи державної виконавчої влади" в усіх відмінках замінено словами "Міністерство культури і мистецтв України" та "органи виконавчої влади" у відповідних відмінках згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Цей Закон регулює суспільні відносини в галузі музейної справи, встановлює правові, економічні, соціальні засади наукового комплектування, вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, діяльності музейних закладів в Україні.

Р о з д і л I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Музеї, їх основні завдання та напрями діяльності

Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини.

Основними напрямами музейної діяльності є культурно-освітня, науково-дослідна діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, пам'яткоохоронна робота.

Музеї є юридичними особами, крім тих, що створюються і діють при підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах.

Стаття 2. Музейна справа

Музейна справа – це спеціальна галузь культурно-освітньої та наукової діяльності, яка здійснюється музеями щодо комплектування,

збереження, вивчення і використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури.

Музейна справа уособлює національну музейну політику, музеєзнавство і музейну практику.

Стаття 3. Національна музейна політика

Національна музейна політика – це сукупність основних напрямів і засад діяльності держави і суспільства в галузі музейної справи.

Основними напрямами національної музейної політики є:

збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність; (Частину другу статті 3 доповнено абзацом другим згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами; (Частину другу статті 3 доповнено абзацом третім згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для ефективної діяльності музеїв;

сприяння формуванню сучасної інфраструктури музейної справи;

підтримка і розвиток мережі музеїв;

забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації музейних кадрів, їх правовий і соціальний захист;

бюджетне фінансування (у тому числі на дольових засадах) і пріоритетне матеріально-технічне забезпечення розробки і реалізації державних, регіональних і місцевих програм розвитку музейної справи;

забезпечення охорони музеїв;

підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень, пов'язаних з музейною справою;

сприяння міжнародному співробітництву в галузі музейної справи.

Стаття 4. Законодавство України про музеї та музейну справу

Законодавство України про музеї та музейну справу базується на Конституції України і складається з Основ законодавства України про культуру, цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про музеї та музейну справу, то застосовуються правила міжнародного договору.

(Стаття 4 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99)

Стаття 5. Національні, регіональні та профільні організації музеїв України. Участь у міжнародних організаціях

Музеї України мають право об'єднуватись у національні, регіональні та профільні організації (спілки, асоціації тощо), вступати до міжнародних музейних організацій і фондів.

Розділ II
ВИДИ МУЗЕЇВ. ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ І МАТЕРІАЛЬНА БАЗА МУЗЕЇВ

Стаття 6. Види музеїв

За своїм профілем музеї поділяються на такі види: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо.

На основі ансамблів, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культури та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створюватись історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

Музеї можуть засновуватися на будь-яких формах власності, передбачених законами України. Засновниками музеїв можуть бути відповідні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи. (Частина третя статті 6 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99)

Державному музею, який має музейне зібрання пам'яток загальнодержавного значення, набув міжнародного визнання і є провідним культурно-освітнім та науково-дослідним закладом у відповідних профільних групах музейної мережі України, у встановленому законодавством України порядку може бути надано статус національного музею України.

Стаття 7. Створення музеїв

Рішення про створення музеїв приймають їх засновники.

Для створення музею засновники повинні забезпечити:

формування музейного зібрання;

матеріальну базу – приміщення для експозиції та роботи наукових працівників, фондосховище музею;

умови для охорони музею, оснащення його засобами охоронної та пожежної сигналізації;

фінансування та кадри для належного його функціонування;

роботу музею за чітким розкладом.

Засновники музею можуть створювати філії та відділи музею, що не є юридичними особами.

Земельні ділянки, інші природні ресурси, необхідні для створення музею, надаються в користування у встановленому законодавством порядку.

Музеї можуть створюватись і діяти в усіх організаційно-правових формах.

Порядок створення історико-культурних заповідників визначається Кабінетом Міністрів України. (Статтю 7 доповнено частиною шостою згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Стаття 8. Статут музею

Музей діє на підставі статуту (положення), що затверджується його засновником чи засновниками.

У статуті (положенні) музею визначаються:

назва музею, його статус, склад засновників, їх права та обов'язки;

організаційна структура, основні завдання та напрями діяльності;

джерела надходження коштів і їх використання, склад майна музею, порядок його реорганізації та ліквідації, умови збереження музейного зібрання у разі ліквідації музею;

інші умови діяльності музею.

Стаття 9. Державна реєстрація музеїв

Державна реєстрація музеїв незалежно від форм власності проводиться відповідно виконавчими комітетами сільської, селищної, міської рад, виконавчими органами районних у місті Києві рад. (Частина перша статті 9 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99)

Для реєстрації музею подаються такі документи:

рішення засновника (засновників) про створення музею;

статут (положення) відповідного музею;

(Абзац четвертий частини другої статті 9 виключено на підставі Закону N 659-XIV від 14.05.99)

документи, що засвідчують джерела фінансування для належного функціонування музею.

Реєстрація проводиться (за наявності всіх зазначених документів) за заявочним принципом протягом не більше п'ятнадцяти робочих днів. Орган, який здійснює реєстрацію, зобов'язаний протягом цього терміну видати посвідчення про реєстрацію і в десятиденний термін подати відомості до органів державної статистики.

Відмову в реєстрації може бути оскаржено в судовому порядку.

Після реєстрації музей набуває статусу юридичної особи. Свідоцтво про реєстрацію музею є підставою для відкриття рахунків в установах банків.

Музеї, створені у складі підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, реєстрації не підлягають. Порядок обліку таких музеїв ви-

значає Міністерство культури і мистецтв України. (Частина шоста статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Стаття 10. Ліквідація та реорганізація музеїв

Ліквідація музеїв здійснюється за рішенням засновника, а також за рішенням суду у випадках, передбачених чинним законодавством. (Частина перша статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Порядок подальшого використання музейних зібрань музеїв, що ліквідуються, заснованих на державній і комунальній формах власності, визначає засновник за погодженням із Міністерством культури і мистецтв України. У разі ліквідації підприємств, установ, організацій, у складі яких діють музеї, а також у разі ліквідації музеїв, які діяли на громадських засадах, їх музейні зібрання передаються до відповідних профільних музеїв у порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України. У разі ліквідації музеїв, заснованих на приватній формі власності, переважне право на придбання музейних зібрань за інших рівних умов має держава. (Частина друга статті 10 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99).

Реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) музеїв може відбуватися відповідно до чинного законодавства.

Перереєстрація музею проводиться в разі зміни форми власності або виду музею і здійснюється в порядку, встановленому для його реєстрації.

Стаття 11. Музейна територія

На території, відведеній для музею, забороняється діяльність, що суперечить його функціональному призначенню або може негативно впливати на стан зберігання музейного зібрання, а також інша діяльність, яка є несумісною з діяльністю музею як закладу культури. На цій території згідно з статутом музею може бути виділено зони:

заповідна – для зберігання і охорони найбільш цінних історико-культурних комплексів і окремих об'єктів;

експозиційна – для стаціонарного демонстрування великогабаритних музейних предметів і використання в культурно-пізнавальних цілях;

наукова – для проведення науково-дослідної роботи;

рекреаційна – для відпочинку та обслуговування відвідувачів музею;

господарська – для розмішення допоміжних господарських об'єктів.

Стаття 12. Користування природними ресурсами

Музей здійснює користування землею, іншими природними ресурсами та несе відповідальність за дотримання норм щодо їх охорони і раціонального використання згідно з чинним законодавством.

Стаття 13. Фінансування музеїв

Фінансування музеїв залежно від форм власності здійснюється за рахунок Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів та коштів підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян.

Бюджетні асигнування та позабюджетні кошти не підлягають вилученню.

Додатковими джерелами фінансування музеїв є:

плата за відвідування музеїв і виставок;

кошти, одержувані за науково-дослідні та інші види робіт, які виконує музейний заклад на замовлення підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та громадян;

прибутки від реалізації сувенірної продукції, видавничої діяльності;

плата за кіно- і фотозйомки;

інші джерела, в тому числі валютні надходження, відповідно до законодавства України.

Стаття 14. Матеріально-технічне забезпечення музеїв

Власники музеїв зобов'язані забезпечувати їх будівлями (спорудами), збудованими за спеціальними проектами, або іншими упорядкованими приміщеннями, що відповідають вимогам функціонування музеїв, а також відповідним обладнанням та транспортом.

Приміщення музеїв, що є у державній чи комунальній власності, передаються їм на праві оперативного управління. Воно може бути вилучено лише за умов надання музею іншого рівноцінного приміщення. (Частина друга статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Під час проектування та експлуатації музейних приміщень враховуються потреби дітей, інвалідів, громадян похилого віку в доступі до пам'яток культури.

Розділ III
МУЗЕЙНИЙ ФОНД УКРАЇНИ

Стаття 15. Музейний фонд України

Музейний фонд України – це сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, які мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення (далі – пам'ятки), незалежно від їх виду, місця створення і форм власності, та зберігаються на території України, а також нерухомих пам'яток, що знаходяться в музеях України і обліковані в порядку, визначеному цим Законом. (Частина перша статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99).

До Музейного фонду України можуть належати також пам'ятки, що знаходяться за межами України і відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну.

Музейний фонд України складається з державної і недержавної частин.

До державної частини Музейного фонду України належать музейні зібрання та окремі пам'ятки, що є державною власністю. Музейні колекції та музейні предмети, що знаходяться в музеях, переданих із державної власності у комунальну власність, є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України. При передачі музеїв державної форми власності у комунальну власність музейні колекції та музейні предмети залишаються у державній власності і належать до державної частини Музейного фонду України. Порядок віднесення музейних колекцій та музейних предметів, а також окремих пам'яток до державної частини Музейного фонду України визначається Положенням про Музейний фонд України. Контроль за станом обліку, збереження, використання та переміщення державної частини Музейного фонду України здійснюється Міністерством культури і мистецтв України. Перелік музеїв (в тому числі музеїв системи Національної академії наук України, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Педагогічного товариства України, інших самоврядних організацій), в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України, затверджується Кабінетом Міністрів України. (Частина четверта статті 15 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99).

До недержавної частини Музейного фонду України належать музейні колекції та музейні предмети, що не віднесені або не підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, в тому числі пам'ятки, що є власністю громадських та релігійних організацій, окремих громадян та їх об'єднань. (Частина п'ята статті 15 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99).

Музеї, а також підприємства, установи, організації, громадяни, які є власниками музеїв, зобов'язані забезпечувати збереження Музейного фонду України та сприяти його поповненню.

Музейні колекції та музейні предмети, віднесені до державної частини Музейного фонду України, не підлягають відчуженню за винятком обміну на інші музейні колекції та музейні предмети. Рішення про обмін музейних колекцій та музейних предметів, що належать до державної частини Музейного фонду України, приймається Міністерст-

вом культури і мистецтв України. (Статтю 15 доповнено частиною сьомою згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Музейний фонд України є національним багатством України, невід'ємною складовою частиною культурної спадщини України, яка охороняється законом. Положення про Музейний фонд України затверджується Кабінетом Міністрів України. (Статтю 15 доповнено частиною восьмою згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99).

Стаття 16. Пам'ятки Музейного фонду України в складі Державного реєстру національного культурного надбання

Унікальні пам'ятки Музейного фонду України, а також ті, що мають виняткове художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, незалежно від форм власності і місця зберігання, заносяться Міністерством культури і мистецтв України до Державного реєстру національного культурного надбання. (Частина перша статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, статус пам'яток, що заносяться до Державного реєстру національного культурного надбання, та умови їх зберігання затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 17. Облік, збереження і використання документів Національного архівного фонду

Облік, збереження і використання документів Національного архівного фонду, що зберігаються в музеях, здійснюються відповідно до Закону України "Про Національний архівний фонд та архівні установи".

(Стаття 17 в редакції Закону N 594-IV від 06.03.2003)

Стаття 18. Формування Музейного фонду України

Формування Музейного фонду України здійснюється шляхом:

придбання пам'яток Міністерством культури і мистецтв України, іншими центральними органами виконавчої влади, їх органами на місцях, органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень – за рахунок коштів Державного бюджету України і коштів місцевих бюджетів та музеями – за рахунок власних коштів; (Абзац другий статті 18 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99)

передачі музеям у встановленому порядку пам'яток, виявлених під час археологічних, етнографічних, науково-природничих та інших експедицій, будівельних, ремонтних або реставраційних робіт, у тому числі з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, та скарбів;

безплатної передачі музеям пам'яток підприємствами, установами, організаціями і громадянами;

передачі музеям пам'яток, конфіскованих згідно з чинним законодавством;

повернення в Україну розшуканих пам'яток, які були незаконно вивезені;

передачі пам'яток, вилучених на митниці;

поповнення музейних зібрань іншими способами, що не суперечать чинному законодавству.

Стаття 19. Облік пам'яток Музейного фонду України

Пам'ятки Музейного фонду України підлягають обліку. Порядок обліку пам'яток Музейного фонду України визначається Міністерством культури і мистецтв України.

Стаття 20. Передача пам'яток Музейного фонду України

Передача пам'яток Музейного фонду України, що зберігаються в музеях, заснованих на будь-яких формах власності, передбачених законами України, іншим музеям та організаціям на постійне зберігання здійснюється відповідно до Положення про Музейний фонд України.

(Стаття 20 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99)

Стаття 21. Збереження Музейного фонду України

Власники пам'яток Музейного фонду України або уповноважені ними органи зобов'язані забезпечити належний облік і збереження цих пам'яток.

З метою забезпечення надійного зберігання пам'яток Музейного фонду України власники або уповноважені ними органи повинні створити належні умови, встановити спеціальний науково обгрунтований режим зберігання пам'яток, проводити їх консервацію та реставрацію.

Знищення пам'яток Музейного фонду України не допускається.

Правовий захист Музейного фонду України визначається чинним законодавством.

Пам'ятки державної частини Музейного фонду України не підлягають приватизації. (Частина п'ята статті 21 в редакції Закону N 659-XIV від 14.05.99)

Пам'ятки державної частини Музейного фонду України не можуть бути предметом застави. Зібрання музеїв, заснованих на приватній формі власності, не можуть бути предметом застави, якщо заставодержатель – іноземний громадянин або особа без громадянства, яка не проживає в Україні. (Статтю 21 доповнено частиною шостою згідно із Законом N 659-XIV від 14.05.99)

Стаття 22. Порядок вивезення пам'яток Музейного фонду України за межі України

Вивезення пам'яток Музейного фонду України за межі України забороняється, крім випадків тимчасового їх перебування за кордоном з дозволу Міністерства культури і мистецтв України для експонування на виставках або для реставрації. Відмову у видачі такого дозволу може бути оскаржено в судовому порядку.

Стаття 23. Страхування пам'яток Музейного фонду України

Пам'ятки Музейного фонду України, що тимчасово вивозяться за межі України для експонування на виставках або для реставрації, підлягають обов'язковому страхуванню.

Порядок встановлення їх оціночної та страхової вартості визначають Міністерство культури і мистецтв України і Міністерство фінансів України.

Стаття 24. Консервація і реставрація пам'яток Музейного фонду України

Консервацію і реставрацію пам'яток Музейного фонду України можуть виконувати лише спеціалізовані установи Міністерства культури і мистецтв України, реставраційні відділи музеїв, спеціалізовані підприємства, організації та окремі реставратори, які мають відповідний дозвіл Міністерства культури і мистецтв України.

Держава сприяє підготовці кадрів реставраторів, розвитку мережі спеціалізованих реставраційних закладів.

[...]

Президент України Л.КУЧМА

м. Київ, 29 червня 1995 року N 249/95-ВР

Витяги з

Інструкції з музейного обліку, зберігання та використання пам'яток державної частини музейного фонду України

25 жовтня 2007

http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/88140

Інструкція "З музейного обліку, зберігання та використання пам'яток державної частини Музейного фонду України" (далі – Інструкція) розроблена відповідно до "Основ законодавства України про культуру", Законів України "Про музеї та музейну справу" (зі змінами), "Про державні нагороди України", "Про Національний архівний фонд та архівні установи", "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей", "Про охорону культурної спадщини", "Про благодійництво і благодійні організації", "Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними" Положення "Про Музейний фонд України", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 №1147, Інструкції "Про порядок визначення оціночної і страхової вартості пам'яток Музейного фонду України" від 13.07.98 №325 (зі змінами), Порядку занесення унікальних пам'яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання, затвердженого наказом Міністерства культури і туризму України від 25.10.2001 №653 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 14.02.2002 за №144/6432, Інструкції "Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів" від 21.08.98 №622, зареєстрованої в Міністерстві юстицій України 7 жовтня 1998р. за №637/3077 (зі змінами), Інструкції "З організації охорони державних музеїв, історико-культурних заповідників, інших важливих об'єктів культури підрозділами Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України" від 30.07.2004р. №846/489, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 20 серпня 2004 р. за №1033/9632, Цивільного кодексу України від 18.07.63 №1540-1540-06 та інших нормативних документів.

Інструкція визначає порядок та основні форми обліку, наукової обробки, зберігання, консервації і реставрації музейних предметів та музейних колекцій.

Інструкція є обов'язковою для всіх музеїв, картинних галерей, музеїв-заповідників, історико-культурних заповідників, інших закладів музейного типу (далі – Музеї), у яких зберігаються музейні предмети і колекції державної частини Музейного фонду України.

Уся фондово-облікова документація, що передбачена цією інструкцією, ведеться українською мовою.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Пам'ятки (далі – музейні предмети і колекції) державної частини Музейного фонду є державною власністю і надбанням народу України, не підлягають приватизації, знищенню, поверненню колишнім власникам (у разі передання їх на постійне зберігання музею) та вивезенню на постійне зберігання за межі України.

2. Музейні предмети і колекції не є предметом застави і не підлягають вилученню (виняток – обмін на інші рівноцінні). Рішення про вилучення музейних предметів і колекцій або їх обмін, що належать до державної частини Музейного фонду України, приймається Міністерством культури і туризму України на підставі пропозицій і висновків експертно-фондової комісії, яка утворена при ньому, і діє за окремим положенням.

3. Унікальні музейні предмети і колекції, що містять винятково важливу інформацію про події, явища, факти з життя держави, суспільства або окремих видатних осіб, мають наукове, історичне, художнє або інше культурне значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину, записують до Державного реєстру національного культурного надбання.

4. Музеї зобов'язані:

а) здійснювати належний облік музейних предметів і колекцій

б) забезпечувати охорону, зберігання, консервацію та реставрацію музейних предметів і колекцій.

5. Згідно з цією Інструкцією у музеї розробляється внутрішній порядок щодо дотримання її вимог, який узгоджується на науково-методичній раді або у фондово-закупівельній комісії і затверджується директором музею.

6. Пожежна та сторожова охорона визначаються в установленому порядку.

7. Відповідальність за облік, зберігання, охорону та використання музейних предметів і колекцій несуть керівник музейного закладу, а також головний зберігач фондів (завідувач фондів).

8. Дотримання Інструкції є обов'язковим для всіх співробітників музею, з метою чіткого виконання своїх повноважень, які безпосередньо виконують функції обліку, зберігання музейних предметів і колекцій. Адміністрація музею щорічно організовує своїм співробітникам вивчення Інструкції і перевірку щодо опанування нею.

9. Відповідальність за облік, зберігання окремих груп музейних предметів і колекцій покладається на певних працівників, про що обумовлено у посадовій інструкції, яка затверджується директором, та у договорі про матеріальну відповідальність.

10. Створення умов щодо дотримання вимог Інструкції та контроль за їх виконанням покладаються на дирекцію музею.

11. У Інструкції терміни вживаються у такому значенні:

Музейний фонд України – це сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, які мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення незалежно від їх виду, місця створення і форми власності, та зберігаються на території України, складається із державної і недержавної частини.

Державна частина Музейного фонду України – це музейні зібрання та окремі пам'ятки, що є державною власністю. Музейні предмети та колекції, які є в музеях, переданих із державної власності у комунальну, є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України.

Пам'ятки – об'єкти природи, матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства.

Музейний предмет – пам'ятка, яка має історичну і культурну цінність і належить до музейного зібрання. Музейні предмети підлягають обов'язковому обліку, який ведеться у порядку, встановленому Міністерством культури і туризму України.

Музейна колекція – сукупність (комплекс) музейних предметів у складі основного музейного фонду, об'єднаних за однією або кількома спільними ознаками, що має наукове значення як єдине ціле (колекція може бути особиста, меморіальна, тематична, систематична).

Предмет музейного значення – предмет, який має музейну цінність, але не входить до складу музейного зібрання, і виявлений в період наукового комплектування музейних фондів. Предмет музейного значення, який включено до музейного зібрання і пройшов всі стадії наукової обробки, набуває статус музейного предмета

Експонат – музейний предмет, який виставлено для огляду, є структурною одиницею експозиції і складає основу музейної комунікації.

Експонатом у музеї може бути як справжній (оригінальний) предмет, так і відтворення, макети-моделі або науково-допоміжні матеріали.

Музейний облік пам'яток (музейних предметів і колекцій) – це визначення кількості, складу і стану в одиницях обліку та відображення їх у фондово-обліковій документації музеїв. Він фіксує їх належність до певних класифікаційних груп, забезпечує їх організаційну упорядкованість, можливість адресного пошуку та контроль за їх належністю і станом. Музейний облік складається з двох стадій: первинної реєстрації і наукової інвентаризації.

Одиниця обліку – предмет або група предметів (колекція, комплект), зареєстрований в фондово-обліковій документації під одним номером.

Облікова документація – система документів, яка складається з документів первинної реєстрації (акти про приймання і видачу) та інвентарних книг – книг надходжень основного фонду, надходжень науково-допоміжного фонду, тимчасових надходжень, обліку сировинних наукових матеріалів, реєстрації актів і документів наукової інвентаризації, котрій підлягають музейні предмети основного фонду, що надійшли на постійне зберігання. До облікової документації належать також книги реєстрації самих облікових документів.

Реєстрація первинна -- перша стадія обліку музейних фондів, під час якої фіксуються основні відмінні ознаки предметів музейного значення в книзі надходжень (КН) основного або науково-допоміжного фонду на підставі результатів його попереднього вивчення.

Інвентаризація наукова– друга стадія обліку основного фонду, коли фіксуються результати вивчення музейних предметів з метою юридичного закріплення предмета за відповідною музейною збіркою і охорони наукових даних про нього.

Інвентарний номер – порядковий номер обліку музейного предмета за інвентарною книгою. Інвентарний номер проставляється на предметі в процесі наукової інвентаризації, складає частину облікового позначення.

Склад музейних фондів – сукупність конкретних предметів і матеріалів, що утворює певну музейну збірку. Структура музейних фондів визначається згідно з профілем того чи іншого музею і регулюється процесом комплектування та вивченням музейних колекцій, а також особливостями їх збереження.

Структура музейних фондів – система організації музейного зібрання, яка залишається незмінною при можливих змінах складу фондів. Структура музейних фондів включає три основні складові: основ-

ний фонд, науково-допоміжний і фонд тимчасового зберігання. Як основний так і науково-допоміжний фонд можуть поділятися на профільний, непрофільний та дублетний фонди.

Фонд основний – частина музейного зібрання, яка складається з музейних предметів різних типів. У складі фонду музейні предмети об'єднують в окремі колекції. Предмети, які мають найбільшу музейну цінність і представлені в одному примірнику, складають особливо цінну частину основного фонду.

Фонд науково-допоміжний – частина музейного зібрання, що складається з різних науково-допоміжних матеріалів, зібраних або створених музеєм для постійної експозиції, або різних виставок. Структура фонду визначається музеєм, залежно від складу фондового зібрання.

Тимчасове зберігання – збереження музейних предметів або науково-допоміжних матеріалів, отриманих на обмежений термін для використання в експозиції або для наукової обробки.

Фондово-закупівельна комісія – дорадчий орган при дирекції музею, який діє в межах повноважень, визначених Міністерством культури і туризму України.

Шифр – скорочена назва музею, в якому зберігається музейний предмет або науково-допоміжний матеріал. Шифр є складовою частиною облікового призначення і наноситься на кожну одиницю музейних предметів.

1. СКЛАД МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ

Музейні зібрання усіх музеїв складаються з основного та науково-допоміжного фондів. У науково-природничих музеях, відділах природи краєзнавчих музеїв та відповідних музеях навчальних закладів, крім основного та науково-допоміжного, є фонд сировинних матеріалів.

[...]

2. ОБЛІК МУЗЕЙНИХ ПРЕДМЕТІВ І КОЛЕКЦІЙ

2.1. Облік музейних предметів і колекцій забезпечує систему збирання даних і реєстрації необхідної інформації (відомостей) про пам'ятки, які є національно-культурним надбанням. Музейні предмети і колекції підлягають музейному обліку, який забезпечує охорону та створює необхідні умови для їх вивчення і використання. Державний музейний облік здійснюється шляхом включення кожного музейного предмета і колекції до державної частини Музейного фонду України.

2.2. Усі пам'ятки історії та культури (речові, об'єкти природи, твори всіх видів образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, пам'ятки писемності, фото-, фоно-, кіно-, відеопам'ятки), що зберіга-

ються в музеях і заповідниках, бухгалтерському обліку не підлягають, їх відображення на балансі юридичної особи, в користуванні якої вони знаходяться забороняється.

2.3. Музейний облік музейних предметів і колекцій передбачає дві стадії:

первинна реєстрація – облік предметів, які надійшли до музею. Фіксуються основні відмінні ознаки предметів в актах приймання, книзі обліку надходжень (основного фонду) або книзі обліку науково-допоміжних матеріалів на підставі результатів їх попереднього вивчення (первинної атрибуції)

наукова інвентаризація – облік основного фонду. Фіксуються результати розгорнутої атрибуції музейних предметів в інвентарних та спеціальних інвентарних книгах з метою юридичного закріплення предметів за певною музейною колекцією та охорони наукових даних про предмети.

[...]

11. ЗБЕРІГАННЯ МУЗЕЙНИХ ПРЕДМЕТІВ І КОЛЕКЦІЙ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

11.1. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЗБЕРІГАННЯ

11.1.1. Основною умовою, що гарантує правильне зберігання музейних предметів і колекцій, є задовільний стан приміщення музею в цілому, інженерних систем, забезпечення мікроклімату.

11.1.2. Будівля музею має бути ізольованою, кам'яною (цегляною) із залізобетонним перекриттям, залізним або черепичним дахом, центральним опаленням, приливно-витяжною вентиляцією, мати протипожежний водогін, електричне освітлення, телефонний зв'язок та відповідати правилам пожежної безпеки.

11.1.3. Виняток можуть становити музеї, розміщені в меморіальних будинках і пам'ятках архітектури.

11.1.4. Дахи і ринви будівлі музею повинні бути повністю справні і захищати внутрішні приміщення від проникнення вологи й атмосферних опадів.

11.1.5. Для попередження вологості зовнішніх стін приміщення – навколо будівлі укладаються асфальтові (цегляні, кам'яні тощо) доріжки-тротуари з нахилом від будівлі, а також водостоки від труб на землю. Над вікнами та приямками напівпідвальних приміщень установлюється піддашок.

Неприпустима підвищена вологість у підвальних приміщеннях музею, навіть якщо вони не використовуються для зберігання музейних пам'яток.

11.1.6. Музеї мають бути оснащені системою кондиціювання.

[...]

13. ПАКУВАННЯ ТА ТРАНСПОРТУВАННЯ МУЗЕЙНИХ ПРЕДМЕТІВ ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Музейні предмети, що підлягають транспортуванню, повинні ретельно оглядатися реставраційною радою чи спеціальною комісією, до складу якої входять відповідальні співробітники музею (завідувачі відповідних відділів, охоронці, реставратори). Склад комісії призначається директором музею.

При відборі експонатів для транспортування передусім слід ураховувати здатність предметів витримати впливи, пов'язані з їх переміщенням і експонуванням поза музеєм-власником.

Особливу увагу слід приділяти предметам, виготовленим з крихких матеріалів, паперу, тканини, шкіри, пір'я, хутра, і предметам, що складаються з кількох різних або слабко скріплених між собою частин.

Якщо є ризик пошкодження експонатів, то вони не можуть бути введені в склад виставки. Мотиви про неможливості введення експоната в склад виставки викладаються у відповідному акті за підписами членів реставраційної ради чи комісії.

Рада (комісія) складає протокол про можливість транспортування і надає необхідні рекомендації з пакування і транспортування експонатів.

Перевезення зброї у разі необхідності здійснюється з дозволу органів Міністерства внутрішніх справ із дотриманням правил, передбачених в інструкції про роботу цих органів з контролю за обігом вогнепальної і холодної зброї.

Якщо стан збереження музейних цінностей викликає сумнів, транспортування дозволяється тільки при умові виконання усіх рекомендацій реставраційної ради (комісії).

При міжнародних обмінах слід (згідно з рішенням XX сесії ЮНЕСКО, 1978 р.) здійснити необхідні заходи з уточнення та узгодження між зацікавленими сторонами бажаних умов охорони і збереження під час перевезення та експонування, "стежити за тим, щоб пакування і ставлення до культурних цінностей здійснювалися з дотриманням найвищих норм". Ці заходи передбачаються умовами договору, що укладається музеєм та організацією, яка приймає експонати.

Пакування музейних предметів – важливий фактор забезпечення їх збереження при транспортуванні. Упаковка забезпечує зручність транспортування, безпеку і збереженість предметів як під час переміщення, так і під час непередбаченого тимчасового збереження.

До пакування входить також комплекс сучасних заходів та прийомів, які запобігають механічному впливу на експонати, швидкому розпаковуванню сторонніми особами, порушенню мікроклімату в середині тари.

Усі експонати, що підлягають транспортуванню, поділяються на групи, які потребують певної технології упакування. У відповідності до того, які групи експонатів сформовані, замовляється пакувальна тара (оборотна [контейнери] або разова – з урахуванням індивідуальних особливостей кожного предмета).

Для особливо цінних високохудожніх, унікальних предметів, а також для крихких предметів передбачається виготовлення спеціальної пакувальної тари.

Категорично забороняється:

• пакування предметів, різнотипних за матеріалом і вагою, а також кілька габаритних експонатів в один ящик

• кінцеве упакування експонатів тільки в м'яку тару.

Упакування тільки в м'яку тару допускається лише при умові транспортування предмета на руках у супровідної особи.

При пакуванні великих і важких предметів складної форми слід визначити їх центр тяжіння, жорстко прикріпити предмет у тарі, розташовуючи центр тяжіння як найнижче, необхідно застосовувати амортизаційні прокладки відповідної щільності з нейтральних матеріалів, які не виділяють сірчаних, азотних та інших агресивних сполук.

Пакування предметів повинні здійснювати тільки кваліфіковані пакувальники під наглядом відповідального за пакування зберігача музею та реставратора.

На кожний готовий до відправлення ящик складається упакувальний акт у трьох примірниках із зазначенням номера ящика, загальної кількості упакованих експонатів, найменуванням кожного предмета, ступеня його збереженості й інвентарного номера. Акт підписується особами, що були присутні при упакуванні, – відповідальним хранителем, реставратором, пакувальником. Один примірник підписаного акта вкладається у ящик, який закривається і опечатується у присутності вказаних осіб. Цими ж співробітниками здійснюється кінцева звірка номера ящика із загальною відомістю на весь виставковий вантаж, відповідність транспортним вимогам маркування, нанесеного на ящик.

Музей або інша організація, що відправляє предмети, повинна своєчасно повідомити (факсом) про відправку вантажу, повідомити його транспортні реквізити і вказати, хто супроводжує експонати для здійснення необхідних заходів щодо їх приймання.

Приймання вантажів від транспортних організацій здійснюється у порядку, установленому на відповідному виді транспорту, представниками організацій-одержувачів вантажів із складанням при потребі комерційних актів.

Якщо під час візуального огляду при прийманні вантажу від транспортної організації виявлено зовнішнє пошкодження тари, то на

місці приймання складається відповідний акт, який підписується одержувачем вантажу і відповідним представником транспортної організації.

Розпечатування тари і приймання предметів здійснюється групою відповідальних співробітників за дорученням керівника організації, яка одержує вантаж, та за участю супровідника вантажу, а в разі його відсутності – відправника вантажу, для відрядження якого організацією приймальником повідомляється про дату та місце приймання.

Кожний ящик з вантажем приймається окремо. Предмети, що містяться у ящиках, ретельно оглядаються і при потребі здійснюються заходи щодо реставраційно-профілактичної обробки пошкоджених предметів.

Представник музею-відправника здійснює звірення вмісту ящика зі своїм упакувальним актом. Наслідки огляду оформлюються актом приймання, фіксуються стан збереженості кожного предмета і можливі причини, що призвели до їх пошкодження.

Про всі серйозні пошкодження предметів негайно повідомляється організації-відправнику вантажу та вищим організаціям і здійснюються заходи щодо відшкодування.

Претензії до транспортних організацій у зв'язку з несвоєчасною доставкою, пошкодженням або утратою вантажів заявляються організацією-одержувачем і організацією відправником згідно з договором на транспортні послуги.

Перевезення предметів автотранспортом здійснюється тільки в закритих, спеціально обладнаних автофургонах, призначених для цієї цілі. У фургоні передбачаються амортизаційні пристосування, що послаблюють вібрацію при транспортуванні.

Рекомендується, при можливості, менше користуватися тимчасовим зберіганням ящиків з експонатами в пакгаузах. Такі ящики дозволяється зберігати тільки в пакгаузах закритого типу.

Ящики розпечатуються обов'язково в закритому приміщенні, температурно-воложистий режим якого має бути наближеним до нормального.

Тара, призначена для перевезення предметів, і упакувальний матеріал повинні зберігатися у сухому і закритому приміщенні.

Предмети, що довго зберігаються запакованими в ящики, періодично розпаковуються для контролю їх збереженості.

При контрольних розпечатуваннях контейнерів твори станкового олійного живопису витримують при світлі (тільки не на сонячному) декілька днів, а потім знову пакуються.

Тканини необхідно розпаковувати не менше ніж 3 рази на рік, весною та восени, провітрювати, а потім перекладати, змінюючи місця згину матеріалу.

[...]

Директор департаменту мистецтва та регіональної політики
В.Й.Бачинський

ЗМІСТ

Вступ 3

Програма курсу "Музеологія"..... 6

Підручники, посібники та довідкова література до курсу "Музеологія"..... 9

Перелік мультимедійних матеріалів до курсу 10

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять 11

Тема 1.
Музеологія як наукова та навчальна дисципліна 11

Тема 2.
Історія музейної справи у світі 15

Тема 3.
Музейна справа та музеєзнавство в Україні 21

Тема 4.
Музей як соціокультурний інститут 33

Тема 5.
Музей як науково-дослідницька установа 37

Тема 6.
Науково-фондова робота у музеях 40

Тема 7.
Музейна експозиція 44

Тема 8.
Культурно-освітня діяльність музею 47

Тематичний план семінарських занять нормативного курсу "Музеологія" 50

Додатки 51

Закон України "Про музеї та музейну справу" 51

Витяги з "Інструкції з музейного обліку, зберігання та використання пам'яток державної частини музейного фонду України"..... 61

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Історичний факультет

Навчально-методичне видання

МУЗЕОЛОГІЯ
Програма курсу для студентів історичного факультету. Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Комп'ютерний набір
Олег Дудяк, Олег Файда

Комп'ютерна верстка і макетування
Марія Файда

Підписано до друку 1.09.2009 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум. друк. арк.3,26. Обл. вид. арк. 3,5. Тираж 100 прим.

Видрукувано з готового оригінал-макету
ТзОВ "Тріада алюс"
79016, м. Львів, вул. митрополита Ангеловича, 28
Тел. (032)2431749, e-mail: office@triadaplus.lviv.ua
Замовлення № 01/09

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2712 від 07.12.2006 р.